

XENOPHONNAK CYRUS HADJÁRATA

VAGY

ANABASISA.

GÖRÖGBŐL FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSEL ÉS JEGYZETEKSEL ELLÁTTA

TELENYI IVÁN

EGYETEMI TANÁR.

MÁSODIK KIADÁS.

PEST,
KIADJA LAMPEL RÓBERT.
1872.

Elolvastam A^o D^o 1876. aug. 1^{ül} 2°-ra,
a mikoron Thorinspektiós altipt
valék a Garnisoni-Arrestben,
nyitván és emelvén az ajtót
közben circa 1000-per. —
Die 12ma Dec.: eusdem anni pedig
fordítottam a tanárvizsgálaton
az I. könyv 3. fejezetét. —

19182

PEST, NYOMATOTT WODIANER-NÉL.

BEVEZETÉS.

I.

Xenophon életrajza.

Jelen fordításunk eredeti szövegének szerzője Xenophon, Gryllus fia, a jeles bölcsész, harczfi és író, született 444 körül Kr. e. a 84-ik Olympias 1-ső évében, Athén városának Erchia nevű falvában.

Fiatal korában utját állta egykor Socrates, kérdezvén őt, vajjon hol árulják az emberi használatra szükséges dolgokat? Miután erre a ritka szépségű Xenophon válaszolt, ismét kérdezte Socrates: hol képezik a derék és becsületes embereket? Xenophon habozott.; mire Socrates: kövess hát és tanuld. — Ezóta tanítványa lőn s tanait irományaiban megörökítette. Azokból és Socrates példájából merítette azon elszántságot a vállalatokban és nyugodtságot a veszélyekben, melyek pályafutását kitüntetik. S éle-
tének egész folyama, melyben száműzetés, harcz-
és politikai viszontagságok válták föl egymást, mu-
tatja azon mély benyomást, melyet Socrates tanai
reá gyakoroltak.

Az athéniek és boeótiak közötti csatában Deliumnál, 424-ben Kr. e. a 89-ik Olympias 1-ső évében, Xenophon is vett részt, de engedni kényszerülván az ellenség nagyobb erejének, futás közben leesett lováról, ott veszendő, ha Socrates nem viszi tovább saját vállain több ezer lépésnyire.

Három évvel később Perzsiába indult ama görög haddal, melyet Cyrus fogadott, hogy segélyével Artaxerxest fejedelmi méltóságától megfossa. Eleinte csak mint rang nélküli önkényes vett részt a hadjáratban: de nem sokára ő, a tények embere, lőn a hadsereg vezére és megmentője. A Cunaxa melletti ütközet után, melyben Cyrus elesett, a legbajosabb helyzetben volt a görög had. Környeztetve dühös ellenektől, félnie kellett majd ravasz orgyilkosságtól, majd nyílt megtámadástól. Közlekedései el voltak vágva, s nem gyűjthetett élelmi szereket. Dicsőségtelenül kellett volna elvesznie a hadnak, ha Xenophonnak attikai lélekbatórsága nem segít rajta.

A görög csapatok nem is képzelték, mennyire függ saját üdvök azon bölcsésznek mély tanai- és vizsgálódásaitól, kit honfiaik halálra ítélték. Tanodájában szerezte főnökök, Xenophon, éles előrelátását, áhitatát, kitűrését, erélyes elszántságát s azon reábiró hatalmat, melylyel több mint tizezer hadfit vezérlett, kiknek mindegyike büszke volt saját függetlenségére.

Ha Xenophon heve veszélyes hadmozdulatot idéz elő, nem szégyenli magát megvallani tévelyét, de egyuttal jóvá is teszi erélyes ügyessége által. Ha

pedig a hadsereg nem tart fegyelmet, segélyül hívja a vallást s elrémiti a zavargókat. És mivel nemcsak parancsnoka, hanem barátja is a katonának, azért mindenben sikerrel jár el.

Jóllehet azonban diadalmasan vezette vissza Ázsiából a görög hadat, az athéniek mégis, mivel épen ekkor Artaxerxes szövetségesei voltak, száműzték Xenophont, ki most Agesilaust, Sparta királyát kísérte a perzsák elleni hadjáratban, 386-ban Kr. e.; s két év múlva segéd társa volt a coroneai ütközetben és a szövetséges thebaiak és athéniek fölötti győzelemben. Azután Scilusban, Olympia mellett telepedett le, hol a hálás spartaiak földbirtokkal ajándékozták meg. E bájos vidéken, hol Artemis tiszteletére templomot épített, csatlakoztak hozzá neje Philesia, s két fia, Grillus és Diodor. Itt édesen folytak napjai barátok társaságában, mezei foglalkozásban, bölcsészeti és történelmi munkák szerkesztésében, miglen husz év múlva az eleaiak által csendes lakhelyéből kiűzetvén, Corinthba költözött.

Most azonban visszavonták az athéniek a száműzetési ítéletet Xenophon ellen, a mantinéai ütközet évében (369. Kr. e. 102. Olympias 4-ik éve), melyben Xenophon fiai is vettek részt a szövetséges athén-spartai lovasság között, s melyben Grillus halálosan sebesítvén meg a bajnok Epaminondast, dicsően elesett. Xenophon épen áldozott, virágkoszorúval a fején, midőn fia halálát hírül hozták neki. S ő félretevén a koszorút mondá: hiszen tudtam, hogy halan-

dót nemzettem.“ De tovább hallgatván fia dicső halálának történetét, ihletve a győzelem emlékétől. ismét föltette a koszorut és fölkiáltott: „fiam vitézsége fölötti örömem felülhaladja halála miatti fájdalomamat.“ A nemes atyának még nagyobb örömet készítettek a mantineiak, ünnepi temetéssel s lovasszoborral tisztelvén Gryllus emlékét s kijelentvén őt a vitézek legvitézebbjének. Xenophon pedig, az agg hadvezér és tudós, tiszteltetve a bámuló Hellas tapsai által kilenczvenediket túlhaladó évében halt meg.

Némely ítészek jellemtelenségről vádolják Xenophont, mivel Spartával szövetkezett hazája ellen. De alaptalanul; ő nem hazája, hanem az ott zsarnokilag uralkodó párt ellen harczolt. Meggyőződése szerint honának politikai intézményei nem valának képesek nyugalmat és birtokbátorságot létesíteni, azért Spartába költözködött, melynek monarchicus rendszeréhez előszeretettel ragaszkodott. Józan ítéleténél fogva oly alkotmánynak adott elsőséget, mely kevésbé függött egy felelősség nélküli sok-uralom szeszélyeitől. Oly állam tehát, hol az élet, tulajdoni jog és nyugalom örökké veszélyben forogtak, mely a nagy erkölctanárt Socratest, igazságtalanul halálra ítélte, mely legnemesebb fiait Aristidest, Themistoclest, Thucydidest száműzte, nem vádolhatta Xenophont hazafiatlanságról, még akkor sem, midőn fegyvert ragadott ellene, fékezendő a népuralom izgatóit és főczinkosait, kik csak azért viseltek háborut Sparta ellen, hogy gazdagulhassanak a szegény nép rovására.

A hajdankor kevés írója birt oly számos olvasókat elbájoslni, mint Xenophon. Tárgyainak czélja és változékony-sága, előadásának csinja s egyéni szeretetreméltósága általános hajlandóságot ébresztettek iránta. Irálya oly kedves, kifejezései olytiszták, hogy őt attikai méhnek nevezték; miért is Ciceró azt vélte, hogy magok a Muzák is Xenophon nyelvén szólnak. (Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt. Orat. 9, 33.) Quintilian pedig csudálja Xenophon nyelvének szenvelgőtlen báját, melyet semmiféle művészettel el nem érhetni. Őt tartja a görög próza valódi képzőjének, kiről teljes joggal azt lehet állítani mit Periclesről, hogy ajkain a reábirás istennője ütötte föl lakhelyét. (Quid ego commemorem Xenophontis iucunditatem illam inafectatam, sed quam nulla possit affectatio consequi, ut ipsae finxisse sermonem Gratiae videantur. 10, 1, 33.)

Xenophon irt mintegy 40 munkát, melyek közül napjainkig következők maradtak fön: Cyrus hadjárata, Cyropaedia, Hellen történetek, Nevezetességek, Symposion, Háztartás, Lovászat, Vadászat (mely három utóbbit a *Gazdálkodási Lapok* 1851-diki, 1853-ki és 1854-ki folyamaiban ismerttettem), Lovasági főnök, Socrates védelme, a Jövedelmekről, Hiero, Agesilaus, Athén köztársasága, Lacedaemon alkotmánya.

Ezen életrajzi adatok részint Laerti Diogenesnek a bölcsészek életéről és tanairól irt munkájából, és pedig a II. Könyv 6-ik fejezetéből, részint magából az Anabasisból vannak merítve.

II.

Az Anabasis tartalma.

I. K ö n y v. 1. fe j. Cyrust rágalmazza fivéré-
nél, az uralkodó Artaxerxesnél, Tissaphernes, és élet-
veszélybè hozza, melyből azonban anyja esdekléssel
megmenti. De a megbántott Cyrus sereget gyűjt alat-
tomban a király ellen. 2. fe j. Sardesből kiindulván,
Lydián, Phrygián, Lycaonián és Cilicián vonul ke-
resztül. A király értesülvén Tissaphernes által Cyrus
vállalatáról, szintén hadat gyűjt. Epyaxa, Cilicia ki-
rálynője pénzt ad Cyrusnak, hogy kifizethesse katonái
zsoldját s a királynő kívánatára szemlét tart a görög
sereg fölött, mely alkalommal tréfás jelenet fordult
elő. Cyrus Tarsusba érkezvén Syennesistől is, Epyaxa
Vérjétől, kap pénzt. 3. fe j. Tarsusban Cyrus katonái
gyanítván, hogy a király ellen vezettetnek, vonakod-
tak tovább indulni, s csak ámitások és nagyobb zsold
ígérete által indítottak a tovább vonulásra. 4. fe j.
Cyrus áthalad Syrián; ott elpártolt tőle két vezér,
Xenias és Pasion, de ő nem üldözteti őket, miért még
inkább nyerte meg a görögök hajlandóságát, kiknek
végtére kijelenti, hogy a király ellen indulnak, s a
bosszankodókat ismét nagyobb zsold ígéretével nyug-
tatja meg. 5. fe j. Ekkor keresztül halad Mesopotá-
mián és csillapítja a görög táborban kiütött láza-
dást. 6. fe j. Orontes előkelő perzsa, elárulni akarja
Cyrust, miért is elfogatik és halálra ítéltetik. 7. fe j.
Cyrus Babylonia tartományába jön s csatarendbe ál-

lítja seregét, de miután nem akadt a király hadára, rendetlenül indul tovább. 8. fe j. Rögtön megjelenik a király, s a csata kezdődik Cunaxa mellett, nem messze Babylontól, melyben Cyrus elesik. 9. fe j. Cyrus magasztalásai. 10. fe j. Artaxerxes elfoglalja Cyrusnak barbár táborát, és a görög had ellen fordul, mely őt megfutamítja.

II. Könyv. 1. fe j. A görögök értesülnek Cyrus haláláról. Clearch veszi át a parancsnokságot. Artaxerxes üzeni a görögöknek, hogy adják meg magukat; de ők vitézül felelnek. 2. fe j. Ariaeus, Cyrus barbár hadának főnöke, el nem fogadja a perzsa királyságot, melylyel a görögök megkínálták. Ezek tehát eskü által szentesített fegyverszövetséget kötnek vele, s társaságában hazatérni szándékoznak. Reggel a király tábora közelébe jönnek, de kikerülik a csatát. 3. fe j. A király megijedvén a görögök váratlan megjelenése miatt, követeket küld békealkudozásra. De ők, mielőtt alkuba bocsátkoznának, élelmiszereket követelnek; s akaratauk teljesül. Azután Tissaphernes a király nevében, oly föltétel alatt köt velök fegyverszünetet, hogy a perzsák ármány nélkül vezessék hazájukba a görögöket, ezek pedig pénzért s pusztítás nélkül szerezzenek élelmi czikkeket. 4. fe j. A görögök gyanuval viseltetnek Ariaeus és Tissaphernes ellen, azért elszakadnak a perzsáktól, s külön úton indulnak haza felé. 5. fe j. Clearch őt vezérrel, husz kapitánynyal és 200 katonával meglátogatja Tissaphernest, ki orgyilkosuk lett; mire Ariaeus a görög

hadat fegyverletételre szólítja föl, de hasztalan.
6. fej. A megölt vezérek jellemrajza.

III. Könyv. 1. fej. Xenophon látván a görög had elcsüggedését, Proxen kapitányait és a fönmaradt többi vezéreket bátorságra buzdítja. Indítványára új vezéreket választanak a meggyilkoltak helyett.
2. fej. Xenophon vitéz ellenállásra serkent; megmutatja a győzelem lehetőségét. 3. fej. Mithridatest, ki barátságot szinelve jött hozzájuk, visszautasítják, és abban állapodnak meg, hogy soha többé nem kötnek békét vagy fegyverszünetet a királylyal. Xenophon parittyások- és lovasokkal erősíti hadát. 4. fej. A megtámadó Mithridatest és Tissaphernest visszazűzik.

Armenia IV. Könyv. 1. fej. A karduchok földén sok bajjal tovább indulnak. 2. fej. Csatározásaik a karduchokkal. 3. fej. Átmennek Centris folyóján. 4. fej. Armeniába jönnek és sokat szenvednek hideg és hó miatt. 5. fej. Minden élelemmel bővelkedő falvakba érkeznek. 6. fej. A chalybokat, taochokat és phasiánokat megfutamtítják. 7. fej. Teches hegyére jönnek, honnan örömrivalgással üdvözlötték a tengert. 8. fej. A macronok tartományán és Colchisen keresztül Trapezuntba; görög városba érkeznek, hol 30 napig ünnepeket tartanak.

V. Könyv. 1. fej. Chirisoph hajók szerzésére küldetik. 2. fej. A had fele élelmi czikkeket megkeresni és a drilák városát bevezi. 3. fej. A hadkészteleneket hajóra szállítják; a többiek pedig gyalog indulnak Cerasusba, hol az eladott hadifoglyokból be-

jött pénzt magok között elosztják; de tizedrészét Apollo- és Dianának szentelték. 4. fe j. A mossynoe-
ciaiak egy részével szövetkeznek, a másikat meggyő-
zik. E nép vad erkölceinek rajza. — 5. fe j. Cotyo-
rába görög városba érkeznek, hol élelmi szerek miatt
viszályba keverednek. 6. fe j. Elhatározzák tengeren
tovább indulni. Xenophon védi magát Silán nevű jó
rágalmak ellen. 7. fe j. Xenophon vádolja némely gö-
rögök istentelen viseletét, kik fölött hadiítélet tartat-
tik. 8. fe j. A vezérek számot adnak tetteikről és
Xenophon igazolta azon büntetések, melyeket a ki-
csapongó katonákra szabott.

VI. K ö n y v. 1. fe j. A paphlagónokkal szövet-
séget kötnek. Sinopéba hajóznak, hol, Xenophon le-
mondása után, Chirisophot választják fővezérnek. 2.
fe j. Innen Heracleába indulnak s ott három részre
oszlak a sereg, külön utakon tovább menendő. 3. fe j.
Az arkádok legelőször váltak el s Bithiniát zsarolták;
de a benlakóktól körülvétetve, már már elvesztek
volna, ha Xenophon nem siet segítségökre. 4. fe j. A
görög had ismét egyesül, s határozattá lön, hogy ha-
lállal bűnhődjék, ki ezután a had szétszakadását in-
ditványozná. 5. fe j. Xenophon megveri az ellenséget.
6. fe j. A görög had sok martalékkal Chrysopolisba
érkezik.

VII. K ö n y v. 1. fe j. Anaxibius, a lacedaemoni
hajóhad főnöke, reábirja a görögöket, hogy Byzanczba
hajózzanak. E várost erőszakkal beveszik, de Xeno-
phon kérelmére ismét kitakarodnak. Bizonyos Coera-
tades vezérül ajánlja magát a görögöknek, de ne-

hány nap múlva lemond e méltóságról. 2. fe j. A vezérek összevesznek az utfolytatása tárgyában ; azért sokan elhagyták a táborn, kikből háromezázad hadifoglyokul tett Aristarch és eladta őket. S mivel Xenophon ellen is ármánykodott, ez Seuthes, Thrácia fejedelméhez ment alkudozandó a zsold iránt, melyet a szolgálatába lépő görögöknek adna. 3. fe j. Megegyezővén Seuthessel megrohanják és tönkre teszik ellenségeit. 4. fe j. A görögök éjjel megtámadtatnak Seuthes elleneitől, de hősi en visszaverik őket. 5. fe j. Más barbárokat is keritenek Seuthes hatalmába ; de miután ez nem akarja egész béröket kifizetni, Xenophonra haraguszna. 6. fe j. Xenophon védi magát és hadával elhagyja Seuthest. 7. fe j. Xenophon reábirja Seuthest, hogy a bér hátralevő részét is fizesse ki. 8. fe j. Lampsacusba érkezvén Xenophon áldozatot hoz Jupiternek. Innen Pergamumba indulnak a görögök. Asidatest, hatalmas perzát meggyőzik és vagyonát elfoglalják, melynek része Xenophonnak jut osztályul. Végre a sereget Thimbronnak adja át.

III.

Az Anabasis szerzője.

Xenophon hell en történeteiben (III, 1, 2) ezt olvassuk : miként gyűjtött legyen Cyrus hadsereget, melylyel fivére ellen fölvonult, s miként történt a csata s miként halt meg, s miként menekültek a görögök a tengerre, — ezt megírta a syracuzai Themistogenes.“ Innen azt következtetik némelyek,

hogy az Anabasis szerzője nem Xenophon, hanem ama Themistogenes. Szorosan véve azonban csak az következik, hogy mind a kettő irt Anabasis-t, de Xenophon később mint Themistogenes. Ez ellen ugyan azt hozzák föl nehézségül, hogy miután Xenophon 87 éves korában írta hellen történeteit, az Anabasis-t még későbbben kellett volna írnia, mi nem valószínű. De hát Sophocles nem irt e életének 80-ik éven túl remek drámát? S ha Xenophon 87-ik évében irt egy történetet, miért nem írhatott volna kevés hónappal későbbben egy másikat?

Plutarch azt mondja ily czimű munkájában: Vajjon az athéniek harczban vagy bölcseségben hiresebbek (1 fej.) hogy Xenophon megírván hadi tetteit, saját történetét írta, de szerkesztését a syracuzai Themistogenesnek tulajdonítja, miszerint önmagáról mint idegenről szólván, annál nagyobb hitelt érdemeljen. Ebből értjük, már, miként mondhatta Xenophon, hogy Themistogenes írta az Anabasis-t. Ilyen esetek nem példanélküliek. Aristophanes és Eupolis, vigjátékirók, több darabjaik szerzőiül homályos embereket hireszteltek, mint Callistratót, Philonidest, Demostratot; de ezért jól tudták az athéniek, hogy ezen nevek alatt Aristophanest és Eupolist kell érteni. Hasonlóul Hadrian császár saját munkáit mások, főleg pedig Phlegon, neve alatt adta ki, s még is nyílt titok, hogy Hadrián a szerzőjük. Így van ez Xenophonnal is, kit az egész görög és római hajdankor tart az Anabasis írójának.

IV.

Az Anabasis czélja.

Xenophon az Anabasisban kettős czélt tűzött ki magának: először az ifjabb Cyrus hadjáratát Artaxerxes ellen és halála után a görögöknek ezer bajjal összekapcsolt hazatérését leírni; másodszor hogy önmagáról, főleg pedig hadvezéri tetteiről emléket hagyjon az utókornak. — Csak így magyarázhatjuk meg a közbeszótt eseményeket és okoskodásokat, melyek semmi kapcsolatban nem állnak a főcselekvénnyel, és csupán Xenophonra vonatkoznak, melyek nélkül azonban csak csonka mű volna az Anabasis; mert Xenophon annyira tűnik ki hadvezéri erényei által, hogy az olvasót egészen elragadja s vágyat ébreszt benne, azt is megtudni, mi volt légyen e ritka férfiú sorsa a görögök hazaérkezte után. És Xenophon tökéletesen elégíti ki e vágyát az olvasónak, mert a Cyrusra, görögök- és szerzőnkre vonatkozó adatok oly művészetileg vannak összeállítva, hogy összhangzatos egészet képeznek.

V.

Segédkönyvek.

Delbrück: Xenophon. Zur Rettung seiner durch B. G. Niebuhr gefährdeten Ehre. Bonn 1829.

William F. Ainsworth: Travels in the track of the ten thousana Greeks, being a geographi-

cal and descriptive account of the expedition of Cyrus and of the retreat of the ten thousand Greeks as related by Xenophon. London 1843.

Kr ü g e r : *Κύρου Ἀναβάσις*. Cum lexico graeco et germanico. Berolini 1849.

Koch : Der Zug der Zehntausend, nach Xenophon's Anabasis, geographisch erläutert und mit einer Uebersichtskarte versehen. Leipzig 1851.

Konstantin Matthiä : Xenophons Anabasis. (Görög-német szótárral) Quedlinburg und Leipzig 1852.

Xenophontis opera omnia recensita et commentariis instructa. Vol. III. continens Cyri minoris expeditionem. Recensuit et explicavit Dr. Raphael Kühner. Addita est tabula geographica, Gothae sumptibus Bernh. Hennings 1852.

Xenophon's Anabasis. Erklärt von C. Rehdanz. 2. Auflage. Berlin 1869. Weidmann.

Xenophontis Anábasis. Ed. C. Schenk l. Berolini. Weidmann 1869.

Xenophontische Studien, von K. Schenk l. Heft I. Beiträge zur Kritik der Anabasis. Wien 1869. Gerold.

Ξενοφώντος Κύρου Ἀναβάσις, magyarázó jegyzetekkel Krüger től. 6-ik kiad. Berlin 1871.

Első könyv.

I. F e j e z e t.

1. Darius és Parysatistól származott két fiu : az idősebb, Artaxerxes, és az ifjabb, Cyrus. Miután pedig Darius gyöngélkedék s élete végét gyanítá, akarta hogy jelenjen meg nála mind a két fia. 2. S mivel az idősebb épen jelen volt, Cyrust elhivatja a tartományból *a)*, melynek helytartójaként őt rendelte, valamint fővezéreül is nevezte volt ki mindnyájoknak, valamennyien Kastol mezején összegyülekeznek *b)*. Cyrus tehát elindult, magával vivén Tissaphernest, mint vélt barátját, vele levén még a hellenekből háromszáz nehéz fegyveres és ezek vezére Xenias Parrhasiából. 3. Miután pedig Darius meghalt és Artaxerxes lépett az uralkodásra, Tissaphernes rágalmazza Cyrust fivérénel, mintha reá törne. Az pedig elhiszi s elfogatja Cyrust, őt megöletendő ; de az anyja kikérven magának megkegyelmeztetését, visszaküldi ismét helytartóságába. 4. Ő pedig a mint visszatért, keresz-

a) 405-ben Kr. e. — *b)* A perzsa birodalom mindegyik tartományának volt bizonyos táborhelye, melyen katonái évenként összejövén, fölöttük szemle tartatott.

túlmenvén a veszélyen és meggyaláztatván, ide oda gondolkodik, miként ne álljon többé fivére alatt, hanem, ha lehetséges, helyette uralkodjék. S Parysatis az anyja, a mint világos c), Cyrusnak kedvezett, inkább szeretvén őt mint az uralkodó Artaxerxest; 5. a király emberei közül pedig, akárki jött légyen hozzá, oly hangulatban bocsátotta el mindnyájokat, hogy inkább neki mint a királynak voltak barátjai. És a nála levő nemgörögökről gondoskodott, hogy képesek legyenek harczolni s jóakaratulag viseltessenek iránta. 6. A görög haderőt pedig kitelhetőleg legnagyobb titokban gyűjtötte össze, hogy legkészszerűtlenebbül lepje meg a királyt. Így eszközlé tehát összevonulását: valamennyi őrserege volt a városokban, azoknak egyes parancsnokait utasította, hogy fogadjanak minél több legvitézebb peloponnezi férfit, mivel Tissaphernes a városokra tör. A jóni városok t. i. hajdan Tissapherneséi valának, a királytól adatván neki; ekkor pedig mindnyájan Cyrushoz pártoltak vala, kivéve Miletet. 7. S miután Tissaphernes észrevette, hogy Miletben ugyanezt szándékozzák, t. i. Cyrushoz pártolni, némelyeket megöletett, másokat száműzött. Cyrus pedig fölfogadván a menekülteket, és sereget gyűjtvén, körülvévé Miletet szárazon és tengeren, s törekvék honukba visszavinni a száműzötteket. És ez ismét második ürügyül szolgált neki, hogy sereget gyűjtsön. 8. Azután követséget küldvén a királyhoz, kérte, hogy, mint fivére, inkább magának adja e városokat, sem-

c) Ezt jelenti α μὲν δὴ mintha volna ὡς δηλὸν ἐστι.

hogy Tissaphernes uralkodjék fölöttök; az anyja pedig támogatta őt ebben, úgy hogy a király nem sejté a maga ellen forralt tervet s azt gondolá, hogy azért toborz nagy költséggel seregeket, mivel háborúban áll Tissaphernessel; s nem is törődött vele, hogy azok háboruskodnak, mert Cyrus elküldé a királynak ama városok adóit, melyeket Tissaphernes birt vala.

9. Egy másik hadsereg gyűjteték az ő számára Chersonesusban *d*) Abydus átellenében következő módon: Clearch lacedaemoni menekült volt; ezzel Cyrus társalogván megkedvelte őt s tizezer darikot *e*) ad neki. Ő pedig elfogadván az aranyat, sereget gyűjtött ezen a pénzen, és kiindulván Chersonesusból háborút kezdett a Hellespontuson *f*) tul lakó thrákok ellen, s hasznukra volt a görögöknek, úgy hogy a hellesponti városok önkényt adakoztak neki pénzt a katonák élelmezésére. S így ez a hadsereg is titokban tartatott el az ő (t. i. Cyrusnak) számára. 10. A thessáliai Aristipp is épen mint vendég volt nála, ki szorongattatván otthon az ellenpártiaktól, Cyrushoz jön s kér tőle mintegy kétezer bérenczkatonát és három havi bért, mivel így meggyőzhetné az ellenpártiakat. Cyrus pedig ad neki mintegy négyezer embert és hat havi bért s kéri őt, ne békülne ki az ellenpártiakkal,

d) A Dardanellák félszigetén. — *e*) Darius-arany, melynek értéke volt husz attikai drachma, azaz 8 forint a mi pénzünk szerint. A darik egyik lapján a perzakirálynak, másikon pedig egy lövésznek a képe volt. — *f*) Tengerszoros Európa és Ásia között, a mostani Dardanellák.

mielőtt vele nem tanácskozott volna. Így ismét a Thessáliábani hadsereg is titokban tartatott el az ő számára. 11. A boeóti Proxennak pedig, ki vendége volt, meghagyta, hogy fogadván minél több katonát jelenjen meg, ürügyül hozva föl, hogy a pisidák ellen szándékoznék táborozni, mivel a pisidák bajt okoznak az ő tartományának. A stymphali Sophaenetnek és az achäi Socratesnek pedig, kik szintén vendégei voltak, meghagyta, hogy fogadván minél több katonát, jöjjenek el, mivel háborut viselend Tissaphernes ellen a száműzött milésiusok társaságában. S ezek így cselekedtek.

II. Fejezet.

1. Miután pedig jónak találta már fölfelé indulni, azon ürügyet használta, mintha a pisidákat akarná teljesen kiűzni a tartományból, s állítólag ezek ellen gyűjti itt (t. i. országában) mind a perza mind a görög sereget, és rendeli mind Clearchnak, hogy érkezzék meg magával hozva egész hadát, mint Aristippnak, hogy kibékülvén az otthoniakkal, küldje hozzá a sereget, mely alatta volt; és az arkádi Xeniasnak, ki a városokban az idegen (az az görög) had fölött az ő érdekében parancsnokolt, izente, hogy jöjjön és hozza el katonáit, kivéve a mennyien elegendők lennének a várakat őrizni. — 2. Azokat is hitta el, kik Milétet megszállva tarták, és a menekülteknek meghagyta, hogy vele táborozzanak, megigérvén nekik, ha jól végeznék azt, mi végett ő táborba szállt, hogy nem nyugvandik előbb, miglen őket hazájokba

vissza nem vezetendi. Ők pedig szívesen reáálltak ; mivel hívének neki, és fegyvert fogván Sardesban jelentek meg. 3. Xenias tehát magával vivén a városokból mintegy négyezer nehéz fegyverest, eljött Sardesba. Proxen is megjelent, vele lévén mintegy ezerötszáz nehéz és ötszáz könnyű fegyveres, a stymphali Sophaenet pedig ezer nehéz fegyveressel, és az achaei Socrates mintegy ötszáz nehéz fegyveressel, végre a megarai Pasion körülbelől háromszáz nehéz és háromszáz könnyű fegyveressel érkezett meg. Ez pedig, mint Socrates is, azok közül volt, kik Milet körül táborozának. Ezek megjelentek tehát hozzá Sardesba. 4. Tissaphernes azonban észrevevén ezeket és nagyobbának tartván a készüléket, annál, mely a pisidák-ellen-szükséges volna, kitelhetőleg leggyorsabban elutazik a királyhoz, mintegy ötszáz lovassal. 5. És a király, miután Tissaphernes által Cyrus hadjáratáról értesült, ellenkészületeket tőn.

Cyrus pedig azokkal kiket elősoroltam, elindult Sardesből a) és keresztül vonul Lydián három állomásban, b) huszonkét perza mérföldnyire, c) Maeander folyójához. Ennek a szélessége volt két plethrum d) s rajta két hajóból összeillesztett hid. 6. Ezen átmenvén tovább indul Phrygián keresztül egy állomásban nyolcz perza mérföldnyire Kolossába, népes

a) 401-ben Kr. e. April elején. — b) Háromszor éjjeli szállást tartván. — c) *παρὰσάγγης* — $\frac{3}{4}$, geographiai mérföld, vagy 30 stadium. A stadium pedig 600 görög és 625 római láb, s 40 stadium 1 geographiai vagy német mérföld. — d) 1 plethrum — 100 görög és 104 $\frac{1}{2}$ római láb.

vagyonos és nagy városba. Itt hét napig maradt. S megérkezett a thessáliei Menon ezer nehéz és ötszáz könnyű fegyveressel, kik dolopok, aeniánok és olynthiaiak voltak. 7. Innen elindul három állomásban husz perza mérföldnyire Celaenába, Phrygiának népes; nagy és vagyonos városába. Itt Cyrusnak királyi palotája volt és nagy kéjkertje, teli vad állatokkal, melyeket ő lóháton vadásza, valamennyiszer magát és lovait gyakorolni akarta. A vadaskert közepén keresztül foly Maeander folyója, melynek forrásai a kir. palotában vannak; s foly még Celaena városán is keresztül. 8. A nagy királynak megerősített palotája is áll Celaenában Marsyas folyójának forrásainál a fellegrvár alatt. Ez is foly a városon keresztül és a Maeanderba ömlik. Marsyas szélessége pedig 25 lábnyi. Mondják, hogy itt nyuzta meg Apollo Marsyast, miután őt, ki vele a zenében versenyzett, meggyőzte, s hogy bőrét ama barlangban akasztotta föl, honnan a források fakadnak; s ezért neveztetik a folyó Marsyasnak. 9. Itt Xerxes, midőn megveretvén a csatában e) Hellasból visszatért, a mint mondják, építette ezen kir. palotát és Celaena fellegrvárát. Itt Cyrus harmincz napig maradt, s megérkezett Clearch, a lacedaemoni menekült, ezer nehéz fegyveressel, 800 thráciai könnyű fegyveressel és 2000 krétai íjászsza. Egyszersmind a syrakuzai Sosias is jelent meg 300, és az arkádiai Sophaenet 1000 nehéz fegyveressel. Itt Cyrus a vadaskertben szemlét és népszá-

e) Salamisnál 480-ban Kr. e.

mitást tartott a görögökön, és valának mind össze : tizenegy ezer nehéz, s mintegy két ezer könnyű fegyveres.

10. Innen elindul két állomásban tiz mérföldnyire Peltába, népes városba. Itt három napig maradt, mialatt az arkádiai Xenias a lycaei Zeus ünnepeit áldozatokkal megülte és harczjátékot rendezett, melynek díjai arany vakarók *f)* voltak. Nézte pedig a harczjátékot Cyrus is. Innen elindul két állomásban tizenkét mérföldnyire a Fazekasak piaczára, *g)* népes városba, mely legszélsőbb a mysiai tartomány mellett. 11. Innen elindul három állomásban harmincz mföldnyire Cayster-mezejére, *h)* népes városba. Itt öt napig maradt. És a katonáknak már többel tartozott három havi bérnél ; azért sokszor elmenvén kapujához, kérék a bért ; ő pedig mindig reményekkel tartogatta és láthatólag kedvetlen volt ; mert nem fért össze jellemével, hogy ne fizessen, ha van miből. *οὐ γὰρ ἦν πρὸς τοῦ Κίρου τραπεζοῦ ἔχοντα μὴ ἀποδοῦναι*

12. Itt Cyrushoz jön Epyaxa, Syennesisnek a ciliciusok királyának neje, s mondák, hogy sok pénzt adott Cyrusnak. Ekkor tehát Cyrus négy havi bért fizetett ki a seregnek. Voltak pedig a ciliciai nőnek testőrei is : ciliciusok éz aspendiusok. S mondák, hogy Cyrusnak legbensőbb viszonya is volt a ciliciai nővel. 13. Innen elindul két állomásban tiz mföldnyire Thymbriumba, népes városba. Itt volt az ut

f) Mások szerint szalagok, koszorúk. — *g)* A pliniusi Cerana ; a mai Uschak. — *h)* A mai Surmeneh.

mentében a Midasról, phrygiai királyról, nevezett forrás, melyen, a mint mondják, Midas elfogta a Satyrt, miután azt borral keverte. 14. Innen elindul két állomásban tiz mföldnyire Tyriaeumba, népes városba. Itt három napig maradt, s mondják, hogy a ciliciai nő kérte Cyrust, mutatná meg neki hadseregét. Akarván tehát neki ezt megmutatni, görögök és perzák fölötti szemlét rendez a mezőn. 15. S meghagyta a görögöknek, hogy hadi szokásuk szerint álljanak csatarendbe s hogymindenegyik hadvezér sorba állítsa a maga embereit. Ők tehát négy sorban rendbe álltak. S a jobb szárnyon volt Menon és az övei, a balszárnynon Clearch és emberei, a közepén pedig a többi hadvezérek. 16. Cyrus tehát először a nem-görögöket vette szemügyre, kik századonként és csapatonként rendbeállítva vonultak el mellette, azután a görögöket, elvonulva előttük hadiszekéren, a ciliciai nő pedig uti kocsin. S mindnyájoknak volt érczsisakjok és biborszínű ruházatuk és fényesen kitisztított lábpánczéljok s pajzsuk. 17. Miután pedig mindnyájok előtt elvonult, megállítván szekerét a csatarend előtt s elküldvén Pigrest, a tolmácsot, a görögök vezereihez, megparancsolta, hogy tartsa harczkészen fegyvereit s nyomuljon előre az egész csatarend. Ők pedig ezt kihirdették a katonáknak. S miután megszólalt a hadikürt, támadólag tartva fegyvereiket előnyomulának; erre pedig a mint zajjal mindig gyorsabban előléptek, önkénytelenül rohamfutásnak eredtek a katonák a sátrak ellen; mire nagy félelem támadt a perzákban és másokban, s mind a ciliciai

nő megfutott kocsijáról, mind a tábori csaplárok, elhagyván áruikat elfutának. A görögök pedig nevetve jöttek a sátrakhoz. 18. A ciliciai nő látván a sereg fényét és rendét csodálkozott, Cyrus pedig gyönyörködött, miután a perzákban a görögök által támasztott félelmet látta.

19. Innen elindul három állomásban husz mérföldnyire Ikoniumba, Phrygiának szélső városába, hol három napig maradt Innen Lykaonián keresztül indul öt állomásban harmincz mföldnyire. E tartományt, mivel ellenséges volt, zsákmányul engedte át a görögöknek. 20. Innen Cyrus Ciliciába küldi a leggyorsabb uton a ciliciai nőt s együtt küldötte vele a katonákat, kiket Menon vezénylett és magát a thesszali Meñont is. Cyrus pedig a többiekkel Kappadócián keresztül indul négy állomásban 25 mföldnyire Danába, népes, nagy és vagyonos városba. Itt három napig maradt, mely idő alatt megölette Megaphernest, perza férfit, királyi biborruhást i) és egy mást az allhelytartók közül, vádolván őket, hogy ellene törték. 21. Innen megkísérlették Ciliciába nyomulni, de az átmenet kocsival járhatlan, nagyon meredek ut volt s lehetlen keresztül hatnia a seregnek, ha valaki gátolá. S azt is mondák, hogy Syennesis a magaslatokon őrzi a bejárást; azért egy napig a lapályon maradt; másnap azonban megérkezett egy hírnök je-

i) A legfőbb hivatalnokok egyike, kik föl voltak jogosítva, egészen biborba öltözködni. Hasonlóul nevezték a rómaiak *purpuratos, qui apud principes dignitate antecellebant.* Cic. Tuscul. I, 42. Curt. I, 6, 4. Liv. 37; 23. 30. 42.

lentve, hogy Syennesis elhagyta a magaslatokat, mivel észrevette, hogy Menon hada Ciliciában van a hegyeken belül, és mivel hallotta, hogy Tamos a lacedaemonok és Cyrus hadi hajóival Joniából Cilicia felé körülvitorláz. 22. Cyrus tehát fölment a hegyekre, senki sem gátolván őt, s látta a sátrakat, hol a ciliciaiak őrt állának. Innen pedig lement nagy, szép, megöntözött lapályra, mely tele van mindenféle fákkal és szőlő-tőkékkel; s hoz még sok zezamfüvet, mohart, kölest, buzát s árpát. Körülveszi pedig minden oldalról meredek és magas hegy tengertől tengerig *k*).

23. Miután pedig lejött, tovább indult ezen a lapályon négy állomásban 25 mföldnyire Tarsusba, Ciliciának nagy és vagyonos városába. Itt volt Syennesisnek, a ciliciai királynak palotája; s a város közepén foly keresztül Cydnus nevű folyam, mely kétszáz lábnyi széles. 24. E várost elhagyták a belakók Syennesisel s erős helyre menekültek, a hegyeken, kivéve a csaplárosokat; s hon maradtak még a tengermelléki Soli és Issiben lakók is. 25. Epyaxa pedig Syennesis neje, öt nappal előbb érkezett meg Tarsusba mint Cyrus. De a lapály felé nyúló hegyeken átmentekor elveszett Menon hadából két század, mint némelyek mondták, lekaszáboltatva rablásaikban a ciliciaiak által, mások szerint pedig hátrahagyatva s nem levén képesek megtalálni a többi sereget, sem

k) Curtius III, 4, 6., „perpetuo iugo montis (Tauri) asperi ac praerupti Cilicia includitur, quod quum a mari surgat, sinu quodam flexuque curvatum rursus altero cornu in diversum littus excurrit.“

az utakat, ide s tova kóboroltak s elpusztultak. Ezek száma pedig volt száz nehéz fegyveres ¹⁾ 26. A többiek tehát, miután megérkeztek, harcz társaik elveszte miatt haragudván, mind a várost rabolták ki, mind a benne lévő kir. palotát. Cyrus pedig miután bevonult a városba, magához hivatta Syennesist; de ő mondá, hogy még soha sem ment valakihez, ki nála hatalmasabb, és Cyrushoz sem akart elmenni, miglen végtére neje reábirta, és sértetlenségi ígéretet kapott. 27. Ezek után pedig összejövén egymással, Syennesis sok pénzt adott Cyrusnak a sereg számára, Cyrus viszont amannak ajándékokat, melyek a királynál becsesek, u. m. aranszablyás lovat, arany lánczot és karpereczeket, arany kardot és perzsa ruhát, és ígérte, hogy nem raboltatja többé országát, s hogy az elrablott foglyokat, ha valahol reájok akadnának, visszavehetik.

III. Fejezet.

1. Itt Cyrus és a sereg husz napig maradt; mert a katonák megtagadák a tovább indulást; mivel már gyaníták, hogy a király ellen mennek, s tagadják, hogy erre fogadtattak volna. Clearch tehát először erőszakolni kezdte a menésre saját katonáit; de ők megdobálták őt és ígás¹⁾ marháit, midőn előre menni kezdett. 2. Clearch ekkor nehezen került ki a megköveztetést, s később, midőn átlátta, hogy nem lehetend erőszakolni, gyűlésre hívta össze kato-

¹⁾ Innen nem következik, hogy λόχος csak 50 emberből állt, hanem, hogy két századból 100 ember vészett el.

náit; és először sokáig sirt állva; ők pedig látván ezt csudálkozána és hallgatána. Azután így beszélt:

3. Katona férfiak! ne csudálkozzatok, hogy bosszúsan viseltetem a jelen viszonyok iránt; mert Cyrus az én vendégbarátom lett s engemet a honból száműzöttet részint másban megtisztelt, részint tízezer darikot adott nekem, melyeket én elfogadván, nem tettem el saját számomra, de nem is dobogóztam el; hanem ti reátok költöttem. 4. S először is a thrákok ellen viseltem háborut, boszut állva rajtok veletek Hellasért, kiűzvén őket Chersonesből, kik földeiktől megakarták fosztani a benlakó helleneket. 5. Miután pedig Cyrus magához hítt, titeket magammal vivén elindulék, hogy, ha valamire szüksége volna, használhassak neki azon jókért, miket tőle tapasztaltam. De miután ti nem akartok együtt indulni, szükséges nekem, vagy titeket elárulva, Cyrus barátságával élnem, vagy hazuggá válva irányában, veletek mennem. Vajjon azonban jogosan fogok-e cselekedni (ha t. i. hozzátok csatlakozom) azt nem tudom; de minden esetre titeket foglak választani s veletek mindent, bár mit kelljen is, szenvedni; és soha sem fogja mondani senki sem, hogy miután görögöket vezettem a barbárokhoz, elárulván a helleneket, elsőséget adtam a barbárok barátságának. 6. Mivel tehát ti nem akartok nekem engedelmeskedni, sem engem követni, én titeket foglak követni és veletek, bár mit kelljen is, eltűnni; mert azt gondolom, hogy ti vagytok hazám, barátaim és harcztársaim, s hogy társaságokban lehet csak tekintélyem, bárhol legyek

is; tőletek pedig elhagyatva, úgy vélem, nem volnék képes sem barátom segíteni, sem ellent visszaverni. Hogy tehát én elmenendek, a hová ti is, erről legyetek meggyőződve.

7. Ezeket mondá. A katonák pedig, mind az övéi, mind a többiek, ezt hallván, hogy ő t. i. tagadja, a király ellen indulni, megdicsérték. Xenias és Pasion katonáiból pedig többen kétezernél, magokkal vivén fegyvereiket s málháikat, Clearch táborába mentek át. 8. De Cyrus megzavarodván ezek miatt és búsulván, magához hivatta Clearchot, ez pedig nem akart elmenni, hanem a katonák tudtán kívül hírnököt küldvén hozzá, üzente, hogy ne aggódjék, mivel ezen ügy ismét kellőleg fogna elintéztetni, s megkérte, hogy hívassa, mire ő (előre) mondá, hogy nem jelenend meg nála. 9. Ezek után gyűlésre híván saját és a hozzá pártolt katonákat s a többiek közül mind azt, a ki jelen akart lenni, így szólt :

Harczos vitézek! Világos hogy Cyrus oly viszonyban áll velünk, mint mi vele. Mert sem mi nem vagyunk többé az ő katonái, mivel t. i. már nem követjük őt, sem ő nem fizet többé nekünk bért. 10. Hogy azonban magát általunk megsértettnek gondolja, azt tudom; úgy hogy bár hivat is engem, még sem akarok hozzá menni, részint, a mi fődolog, szégyenelvén magamat, mivel öntudatom mondja, hogy teljesen megcsaltam, részint félvén, nehogy engem elfogván, büntetést szabjon reám azokért, mik által magát tőlem megsértettnek tartja. 11. Nekem tehát úgy látszik, hogy nincs időnk késni, sem minmagunk-

kal nem gondolni, hanem, hogy tanácskozzunk, mit kelljen tennünk e körülményeknél fogva. És pedig véleményem szerint meg kell gondolnunk: ha itt maradunk, hogy legbiztosabban maradjunk; ha ellenben jónak találjuk elmenni, hogy legbiztosabban induljunk el s élelmi szereink legyenek; mert ezek nélkül sem a vezérnek sem a közlegénynek nem lehet hasznát venni. 12. Ama férfiú pedig nagybecsű barát arra nézve, a kinek ő barátja, s legveszélyesebb ellenség arra nézve a kinek ellene. S van még ehez gyalog, lovas, és hajóhadereje, melyet mindnyájan egyaránt látunk és ismerünk; mert hiszen úgy látszik, hogy táborunk nincs messze tőle. Ideje tehát elmondani, mit mindegyik legüdvösebbnek ismer.

13. Ezt mondván megszűnt szólni. Erre fölkeltek, elmondandók a mit jónak tartának, némelyek önkényt, mások pedig tőle ösztönöztetve, megmutatván, mily nehézség volna, Cyrus akarata ellen akár maradniok akár elmenniök. 14. Egyikök pedig azt is javasolta, tettetvén magát mintha sietne minél hamarabb Hellasba visszatérni, hogy minél előbb más vezéreket válasszanak, ha Clearch nem akarná visszavezetni; hogy vásároljanak élelmi szereket—holott a piacz a perzsa táborban volt, -- s indulásra készek legyenek: azután menjenek némelyek Cyrushoz hajókat kérni, hogy elhajózhassanak; ha pedig nem adná ezeket, vezért kérni Cyrustól, a ki őket mint barátságos országon keresztül vezesse; s ha vezért sem adna, hogy minél gyorsabban csatarendbe álljanak; s hogy embereket is küldjenek ki, kik előre

foglalnák el a hegyeket, nehogy őket az elfoglalásban sem Cyrus sem a ciliciaiak meg ne előzzék, kiknek sok emberöket és pénzüket elrabolták.

15. Ez ugyan ilyeneket szolt; utána pedig Clearch csak ennyit mondott: senki közöleték ne mondja, hogy én vállalandom el ezen hadvezérletet; mert sokat veszek észre, miért ezt nem illik tennem; hanem (azt igen is mondhatja mindegyik) hogy az általatok választott férfinak, a mint csak lehet, engedelmeskedendem, miszerint lássátok, hogy én is tudok alattvaló lenni épen úgy mint akárki más az emberek közül. 16. Utána pedig egy másik kelt föl, megmutatván annak együgyűségét, a ki hajókat kérni javasolt, mintha Cyrus vissza nem hajózanának ismét. Továbbá azt is mutatván meg, mily esztelenség volna, vezért kérni attól, kinek vállalatát akarjuk meghiusítani. Ha pedig a vezérben is akarunk bízni, kit Cyrus adand, mi akadályoz minket, Cyrust megkérni, hogy foglalja el előre számunkra a hegyeket is? 17. Én ugyan vőnöködném a hajókra szállni, melyeket nekünk adna, nehogy minket a hajókkal együtt elsüllyeszsen s félnek a vezért is követni, kit rendelne, nehogy minket valahová vezessen, honnan lehetlen lesz kijönnünk. Inkább akarnék, ha Cyrus akarata ellen elmegyek, tudtán kívül elmenni; a mi nem lehetséges. 18. Sőt azt vélem, hogy ezek bolond beszédek; azért azt tartom, hogy menjenek Clearch kíséretében ügyes férfiak Cyrushoz s kérdezzék őt, vajjon mire akar minket használni? És hogy, ha a vállalat hasonló, minőre az előtt is élt az idegen seregek-

kel a) kövessük őt mi is, s ne legyünk gyávábbak azoknál, kik azelőtt együtt indultak vele fölfelé. b) 18. Ha pedig a vállalat nagyobb-, fáradalmasabb- és veszélyesebbnek látszanék, kérjük őt, hogy vagy minket számára megnyerjen és vezessen, vagy tőlünk indittatva, barátságosan elbocsásson; mert így, ha követjük is, mint barátjai szívesen követnők, s ha elmegyünk is, biztosan mennénk el. Akármit mondand pedig erre, üzenjék azt ide, és mi, meghallván választát, a szerint tanácskozzunk.

20. Ezt helybenhagyták, és választván férfiakat Clearchchal elküldik, kik kérdezték Cyrust a sereg határozata iránt. Ő pedig válaszolt, hogy hallja, miként Abrocomas, ellenséges férfiú, Euphrat folyójánál van, távol levén 12 állomásnyira. Mondá tehát, hogy ez ellen akar indulni, és ha ott van, büntetést akar reá szabni; ha pedig megfutamlik, mi ott ezekről fogunk tanácskozni. 21. Ezt hallván a választottak, jelentik a katonáknak; ezek pedig gyaníták ugyan, hogy a király ellen vezeti őket, de még is jónak látszék nekik, őt követni. S midőn nagyobb bért követteltek, Cyrus igéri, hogy mindnyájoknak felével többet adand, mint azelőtt kaptak, t. i. egy darik helyett három féldarikot havonként mindegyik katonának. De hogy a király ellen vezetné őket, erről még ekkor sem hallott valaki, legalább nyilvánosan, legkisebbet sem beszélni.

a) T. i. görögökkel az I. fejj. 2-ik §-a szerint. — b) Felső-Azsiába.

IV. F e j e z e t.

Innen elindul két állomásban tíz mérföldnyire Sár a) folyójához, melynek szélessége volt háromszáz láb. Innen elindul egy állomásban öt mföldnyire Pyram folyójához, melynek szélessége egy stadium. Innen tovább indul két állomásban 15 mföldnyire Issusba, Ciliciának a tenger melléken fekvő legszélsőbb, népes, nagy és vagyonos városába, 2. Itt három napig maradtak. És megérkezett Cyrus számára harminczöt hajó Peloponnézból, melyek főparancsnoka volt a lacedaemoni Pythagoras; vezénylette pedig b) Ephesusból az egyiptomi Tamos, vele levén még Cyrusnak más 25 hajója, melyekkel Milétet ostromlá, és Cyrussal Tissaphernes ellen harczola, midőn a város ez utóbbinak barátja volt. 3. Megjelent a lacedaemoni Chirisoph is a hajókon, elhivatva Cyrustól s 700 nehéz fegyverese volt, kiken Cyrus alatt vezérkedett; a hajók pedig horgonyon álltak Cyrus sátorának átellenében. Itt az Abrocomas bérében állt görögök is, négyszáz nehéz fegyveres, elpártolván, Cyrushoz jöttek, és együtt táboroztak vele a király ellen.

4. Innen elindul egy állomásban öt mföldnyire Cilicia és Syria szorosaihoz, melyek két váracsból álltak c). Az innensőt Cilicia felé Syennesis birta és a ciliciaiak őrsége; a tulsót pedig Syria felé, a mint

a) Mások szerint Psar, *Ψάρος* nem pedig *Σάρος*. — b) T. i. Pythagorasnak főparancsnoksága alatt. — c) Cicero ad Fam. XV, 4. Duo sunt aditus in Ciliciam ex Syria, quorum uterque parvis praesidiis propter angustias intercludi potest.

mondták, a király őrsege őrizte. Közöttük a közepén foly Kars nevű, száz lábnyi széles folyam; és a várfalak közötti egész tér három stadiumot tett, s erőszakkal nem lehetett keresztülhatni, mert az átmenet szoros volt, s a falak a tengerig nyultak, fölötte pedig meredek sziklák emelkedének, és mind a két fal kapukkal volt ellátva. 5. Cyrus tehát ezen átmenet miatt elküldött a hajókért, hogy nehéz fegyvereket szállítson ki a szorosokon belül és kívül, kik erőt vevén az ellenségen áttörjenek, ha netalán a syriai szorosokat őrizné, mit, Cyrus véleménye szerint, Abrocomas teendő vala, mivel sok serege volt. De Abrocomas nem tette ezt, hanem miután halotta, hogy Cyrus Ciliciában van, visszafordulván elindult a királyhoz, vele levén, mint mondták, háromszázezer főnyi sereg.

6. Innen elindul Syrián keresztül egy állomásban öt mföldnyire Myrianderba, a phoeniciaiak által a tenger mellékén lakott városba. Ez kereskedőhely volt és sok tengerhajó szálla ott horgonyra. 7. Itt hét napig maradtak. De Xenias az arkádi vezér és a megarei Pasion hajóra szállván s legnagyobb értékű tárgyakat reáfordatván elhajóztak, mint gondolák, bántott becsvágyból, mivel Cyrus engedé, hogy Clearchhoz átpártolt katonáikat, Hellasba visszatérőket, nem pedig a király ellen indulandókat, Clearch tartsa meg. Miután tehát eltűntek, hire járt, hogy Cyrus hajókat küldött üldözésekre, és némelyek kívánták, hogy, mivel családok, fogattassanak el, mások pedig sajnálták, ha fogságba kerülnének.

1820 Örvény

8. De Cyrus egybehíván a vezéreket szólta: Xenias és Pasion elhagytak bennünket; legyenek azonban tökéletesen meggyőződve, hogy el nem szöktek, mert tudom, hová mennek; sem el nem futottak még, mert vannak három evezőseim, úgy hogy megfoghatom hajójukat. De istenemre! a mi engem illet, én nem fogom őket üldözőbe venni, és senki se mondja, hogy én akárkit, miglen nálam van, hasznomra fordítom, midőn pedig elmenni akar, elfogatván, rosszul is bánom vele, pénzétől is megfosztom. Menjenek csak tehát azon öntudattal, hogy ők rosszabbak irántunk, mint mi irántok. Hatalmamban vannak ugyan gyermekeik és nejeik, kik Trallesban őriztetnek; de ezektől sem fognak megfosztatni, hanem vissza fogják kapni az irántam mutatott előbbi nagylelkűségök miatt. 9. Ő ezeket mondá; a görögök pedig, ha valakinek közölök nem is volt igazán kedve fölfelé táborozni, hallván Cyrus nagylelkűségét, szívesebben és nagyobb kedvvel együtt indultak vele.

Ezek után Cyrus tovább indul négy állomásban husz mföldnyire Chal folyójához, mely százlábnyi széles volt, s teli nagy és szelid halakkal, melyeket a syrok isteneknek tartottak és nem engedtek bántani valamint a galambokat sem. A falvak pedig, melyekben sátoroztak, Parysatis birtoka voltak, utalványoztatva öve számára d). 10. Innen elindul öt állomásban

- d) Perza szokás szerint a királynők egyes szükségleteire különös évi jövedelmek utalványoztattak, a nélkül azonban, hogy épen csak a megnevezett használatra kellett volna elkölteni a kijelölt jövedelmet.

harmincz mföldnyire Daradax folyójának forrásaihoz, melynek szélessége száz láb. Itt volt Belesysnek, ki Syriában helytartóskodott, palotája s igen nagy és szép vadaskertje mindennel mit az évszakok előhoznának. De Cyrus ezt kivágatta és a palotát elhamvasztotta.

11. Innen tovább indul három állomásban 15 mföldnyire Euphrat folyójához, melynek szélessége négy stadium. Ott lakaték nagy és vagyonos, Thapsacus nevű város. Itt öt napig maradtak; és Cyrus elhivatván a görögök hadvezéreit mondá nekik, hogy az utjok Babylon felé leend a nagy király ellen; azért meghagyja nekik, hogy mondják ezt meg a katonáknak s vegyék reá a követésre. 12. Ők tehát gyűlést rendezvén kihirdették azt; de a katonák neheztek a vezérekre s mondák, hogy ők ezt, noha már régen tudták, eltitkolták előttök; és vonakodtak elindulni, ha csak nem adna nekik valaki pénzt, valamint az előbbieknak (t. i. adatott) kik Cyrussal ennek atyjához vonultak, jöllehet nem mentek csatába, hanem Cyrust az atyja hitta el. 13. A hadvezérek jelentették azt Cyrusnak; ő pedig megígérte, hogy mindegyik katonának öt ezüst minát e) adand, miután Babylonba érkeznének; és egész bért mindaddig miglen a görögöket ismét Jóniába vissza vezetné.

A hellenek többsége tehát így reáállt. Menon pedig, miután tudva volt, hogy mit teendenek a

e) Egy mina 100 drachma, mintegy 40 frt o. é. 60 mina 1 talentum, azaz 2400 frt.

többi katonák, vajjon követendik-e Cyrust vagy nem, egybehitta saját táborát a többiek nélkül és ezeket mondá: 14. Férfiak! ha nekem engedelmeskedtek, ámbár nem fogtok kiállani sem több veszélyt sem több fáradságot mint a többi katonák, mégis nagyobb tiszteletben lesztek Cyrusnál. Mit parancsolok tehát tenni? Cyrus azt kéri most, hogy kövessék a görögök a király ellen; én tehát azt mondom, hogy át kell mennetek Euphrat folyóján, mielőtt tudva lenne, hogy mit fognak válaszolni a többi hellenek Cyrusnak. 15. Ha ők elhatározzák magokat a követésre, ti fogtok ennek okául látszani, elkezdvén az átmenetet, és Cyrus nektek, mint legkészebbeknek, hálaival fog tartozni és adózni; mert ha valaki, bizonyosan ő érti ezt. Ha pedig a többiek ellene szavaznak, akkor mindnyájan visszatérendünk ugyan, de egyedül titeket mint engedelmes leghűbb embereit fog az őrségek- és kapitányságokra alkalmazni, s akármire lesz szükségtek, tudom, hogy megnyerenditek Cyrustól, mint baráttól. 16. Ezt hallván, engedelmeskedtek és átmentek, mielőtt a többiek válaszoltak volna. Cyrus pedig midőn értesült, hogy átmentek, örült és Glust küldvén a sereghez ezt üzenté: Én most ugyan, óh férfiak, dicsérlek titeket; de hogy ti is dicsérjeteek engem, ez az én gondom lesz, különben ne tartsatok többé Cyrusnak. 17. A katonáknak tehát nagy reményeik lévén, szerencsét kívántak neki. Ő pedig Menonnak, mint mondák, fényszerűleg küldött ajándékokat. Ezt tevén átment, és követte az egész többi hadsereg, s a mint átgázoltak a folyón, senkinek sem ért a víz túl

az emlőbimbóján. 18. Thapsacus lakosai mondták pedig, hogy ezen folyó ez izen kívül még sohasem volt gyalog átjárható, hanem csak hajókon; melyeket azonban Abrocomas előremenvén elégetett, nehogy Cyrus átmehessen. S már isteni jelnek tartották, hogy a folyó nyilván Cyrusnak, mint leendő királynak, tért ki. 19. Innen elindul Syrián keresztül kilencz állomásban ötven mföldnyire, és Araxes folyóhoz érkeznek. Itt sok falú volt, telve gabonával és borral, hol három napig maradtak s élelmi szerekkel látták el magokat.

V. Fejezet.

1. Innen elindul Arabián keresztül, jobbján levén Euphrát folyója, öt pusztai állomásban 35 mér-földnyire. Ezen a vidéken a föld egészen róna terület volt, mint a tenger, de teli örömmel, s ha ezenkívül még bokor és nád is találkozik ott, ez mind jóillatu volt, mint a fűszerek. 2. Élőfa azonban egy sem volt rajta, hanem mindennemű állatok, és pedig legtöbb vadszamár s nem kevés strucz, valamint tűzokok és zergék is. Ezeket az állatokat tűzbe vették némelykor a lovasok; és a szamarak, valamennyiszer üldözé valaki, előrefutottak s megálltak, mert sokkal gyorsabban szaladtak a lovaknál, és valamennyiszer közeledének a lovak, ismét ugyanazt tették, úgy, hogy nem lehetett őket megfogni, kivéve ha a lovasok fölállítván magokat térközökben, üldözés közben egymást lovaikkal föl váltották. Az elfogottak mása hasonló volt a szarvaséhoz, de gyöngédebb. 3.

Struczot pedig senki sem fogott, sőt a lovasok hamar elálltak ez üldözéstől, mert szaladva nagyon messzire távozott, minthogy lábait futásra, és szárnyain emelkedve, ezeket vitorla gyanánt használja. A tűzokat azonban, ha valaki rögtön fölkergeti, meg lehet fogni, mert nem repülnek messze, mint a foglyok, és hamar elfáradnak. Húsok pedig legizletesebb volt.

4. Keresztül indulva ezen a vidéken, a száz lábnyi széles Mascas folyójához érkeznek. Itt pusztá, nagy, Corsote nevű város volt, melyet Mascas körben körülfolyt; hol három napig maradtak és élelmi szerrekkel látták el magokat. 5. Innen elindul tizenhárom pusztai állomásban 90 mérföldnyire, jobbján maradván Euphrat folyója, és a babyloni szoroshoz *a*) érkezik. Ezen állomásokban sok igásmarhá éhen vészett el, mert nem volt ott fű, sem valamely élőfa, hanem kopár az egész vidék. A benlakók pedig malmköveket ásván a folyó mellett és elkészítvén Babylonba szállitgatták és eladogatták, s eleséget vásárolván a bevett pénzből élődtek. 6. De a seregnek elfogyott az élelme, s nem lehetett másut vásárolni, mint a lydiai piacon, Cýrusnak nem-görög táborában, a buza- vagy árpaliszt kapitháját négy siglusért; egy siglus pedig ér nyolczadfél attikai fillért *b*) és egy kapitha két attikai choenixet *c*) foglal magában

a) Πύλαι kapuk, ajtók, azaz, szorosok, melyeken a ut Babylon városába vezetett. — *b*) Οβολός = 6²/₃, krajczár — *c*) Χοίνηξ 48-adrésze az attikai mérőnek (μέδιμνος).

A katonák tehát folyvást húst evének. 7. Ezen ^{menetek} ~~indulók~~ (marsok) közül pedig némelyek nagyon hosszúak voltak, midőn t. i. víz vagy takarmány végett akarta megtenni az utat. S a mint egykor szoros utra és sárba akadtak, mely átjárhatlan volt a szekereknek, oda lépett Cyrus, a vele levő legnemesebbek- és legvagyonosabbakkal s meghagyta Glus- és Pigresnek, hogy segítségül hozva néhányakat a nem-görög seregéből huzzák ki a szekereket. 8. De miután úgy látzott neki, hogy ők, mintegy haragból, tunyán fognak hozzá, megparancsolta a maga körül levő legelőkelőbb perzáknak, hogy együtt siettessék a szekerek kihuzását. Ekkor pedig lehetett látni példáját a jó fegynek, mert félredobván bíborkaftánjaikat, a hol épen mindegyik állt, neki mentek, épen úgy, mintha versenyt futnának, és pedig nagyon meredek dombról lefelé, rajtok lévén ismert drága alöltönyeik és tarka nadrágaik, némelyeknél pedig lánczok a nyakon és karkötők a kezek körül; s ezekkel beugorván azonnal a sárba, gyorsabban mint valaki gondolná kiemelték és kihozták a szekereket. 9. Általában pedig látni lehetett, hogy Cyrus sietett az egész uton és nem késlekedett, ha csak valahol élelemszerzés vagy más szükség kedvéért nem tartózkodott, azt gondolva, hogy minél gyorsabban indul, annál készületlenebb leend a király a harczra, és minél lassabban, annál több sereg gyűl össze a király számára. És a figyelmező láthatta, hogy a király országa föld és emberek sokasága által erős ugyan, de az utak hossza és a haderők szétszakasztása.

által gyöngö, ha t. i. valaki rögtön kezdene habort.

10. Euphrat folyóján tul pedig volt egy vagyonos, nagy, Charmande nevü város. Ebből vásárlották a katonák az élelmeket, tutajokon menvén keresztül következőleg: a bőröket, melyek takarókul voltak nekik, szénával töltötték meg, azután összehajtották és bévarrták, nehogy a víz a szénához férhessen. Ezeken átmentek és elhozták az élelmet, t. i. bort mely a pálmafa gyümölcséből volt készítve, és köleskenyeret; mert ez (köles) nagy mennyiségben volt e vidéken.

11. Miután itt Menon és Clearch katonái összekaptak, Clearch bünösnek ítélte Menon katonáját d) és megverte, ki elmenvén saját táborába elbeszélte a dolgot. Ezt hallván a katonák, nagyon nehezteltek és haragudtak Clearchra. 12. Clearch pedig ugyanazon a napon a folyó átjárásához menvén és megtekintvén ott a vásárt, visszalovagol saját sátra felé Menon táborán keresztül, kevesektől kísértetve a maga emberei közül. Cyrus pedig még nem volt jelen, hanem csak közeledő félben. Egyike tehát Menon katonáinak fát vágván, a mint látta Clearchot mellette ellovagolni, fejszét dobott utána, de meg nem találta; más pedig követ, s ezután ismét más, azután sokan, mialatt zaj támadt. 13. Ő azonban saját táborába menekül és azonnal fegyvert fogni parancsol; és pedig a nehéz fegyvereseknek meg-

d) A ki t. i. először kezdett czivakodni.

hagyta, hogy ott maradjanak, térdeikhez feszítve a pajzsokat e); ő ellenben magával vivén a thrákokat és lovasokat, kik negyvennél többen voltak táborában, s ezek közül is legtöbben thrákok, Menon katonái ellen vonult, úgy hogy ezek, valamint maga Menon is, megijedtek és fegyvereikhez szaladtak. Mások pedig f) ott álltak, nem tudván mit jelentsen a dolog. 14. De Proxen, a ki később jött oda, valamint az őt követő nehéz fegyveresek csapatja g) is, a kettő közé vezetvén csapatját, letétette vele a fegyvereket, s kérte Clearnhot, ne tenne ilyeneket. Az pedig neheztelt, hogy miután kevés hiányzott megköveztetésétől, ő mégis oly közönyösen beszél a bajáról; és intette, hogy álljon félre a középből. 15. Ez alatt hozzájött Cyrus is s hallotta a dolgot. És rögtön kezébe fogván kopjáit, jelenlevő híveivel vágtatva jött a középre és így szól: 16. Clearnh és Proxen, s ti többi jelenlevő hellenek, ti nem tudjátok, mit csináltok; mert ha egymással harczba keveredtek, gondoljátok, hogy ugyanezen a napon én is fogok lekaszaboltatni, s nem sokkal később utánam ti is; mert ha a mi dolgaink rosszul állnak, ezen nem-görögök, kiket láttok, mindnyájan ellenségesebbek lesznek irántunk, mint a királynál levők. 17. Ezt hallván Clearnh, magába tért, s mindketten fölhagyván a czivakodással helyökre tették a fegyvereket.

e) Mi akkor történt, ha támadásra készen álltak. — f) Sem Clearnh sem Menon katonái. — g) *Τάξις* kétszáz emberből álló csapat.

VI. Fejezet.

1. A mint innen előre haladtak, lovak nyomai és ganéja voltak láthatók, s úgy gyaníták, hogy ez mintegy kétezer lovasnak a nyomdoka. Ezek előre vonulván elégették a takarmányt és minden más használhatót. Orontes pedig perza férfiú, ki nemére nézve a király rokona volt, s hadi ügyekben a perzák legügyesebbjeihez számíttatott, lest vet Cyrusnak, ki ellen már azelőtt is harczolt, de ismét kibé-
kült. 2. Ez mondá Cyrusnak, hogy, ha ezer lovast adna neki, vagy megölné lesben állva az előbb gyujtogató lovasokat, vagy élve fogna meg sokat közölők, s hogy megakadályozná az előrevonulók gyujtogatását, és hogy eszközlené, miszerint ők sohasem legyenek képesek Cyrus táborát meglátni, s erről a királynak hírt adni. Cyrus ezt hallván, hasznosnak tartotta, s meghagyta neki, hogy mindegyik vezértől vegyen magának egy részt a).

3. Orontes pedig gondolván, hogy a lovasok az ő készakarói, levelet ír a királynak, hogy minél több lovassal jövend el, de egyszersmind üzente neki, parancsolná saját lovasainak, hogy fogadnák őt mint barátot. Azon kívül voltak a levélben az előbbi barátság és hűség említései is. Ezen levelet egy, a mint gondolta, hű embernek adja; az pedig elvevén azt, Cyrusnak mutatja. 4. Cyrus elolvassván azt, elfogatja Orontest és sátrába össze hja a körötte levő

a) T. i. katonákat.

perzáknak hét legelőkelőbbjét; s a hellenek vezéreinek megparancsolta, hogy vezessenek oda nehéz fegyvereseket, s hogy ezek csatarendben álljanak földsátra körül. Ők tehát megtették ezt, odahozván mintegy 3000 nehéz fegyverest. 5. Azután behíttá Clearchot is tanácsosul, a ki t. i. mind neki mind a többieknek legnagyobb tiszteletben látszott részesülni a görögöknél. Miután pedig kijött, jelentette barátainak, mikép történt Orontes pöre; mert ez nem volt titok; s mondá, hogy Cyrus így kezdte beszédét:

6. Elhíttalak titeket, baráti férfiak, hogy veletek tanácskozáván azt tegyem ezen Orontesre nézve, mi istenek és emberek előtt igazságos. Ezt ugyanis először atyám adta nekem, hogy alattvalóm legyek. Azután pedig, mint maga mondá, fivéremtől utasítatva ellenem harczolt, hatalmában lévén Sardes fellegvára, s én is viszont hadakozván ellene, odavitettem a dolgot, hogy ő jónak látta az ellenem viselt háborútól elállni, s kezet adtunk egymásnak; ezután mondá, van-e valami, óh Orontes, a miben megbántottalak? Az pedig válaszolt, hogy nincs. 7. És Cyrus ismét kérdezte: nem pártoltál el tehát későbbben a mysiaiakhoz, noha, mint magad megvallod, semmiben sem sértetve általam, s nem tettél annyi kárt tartományomnak, a mennyit tehettél? Orontes igenlette. S midőn megismerted saját haderődet b) mondá Cyrus, nem jöttél-e Artemis oltárához, mond-

d) Hogy t. i. nagyon gyöngé volt.

án, hogy bánod tettedet s nem birtál-e reá, hogy smét kezét adjunk egymásnak? Ezt is megvallotta Orontes. 8. Miben bántottalak tehát, hogy most a mint nyilvános, harmadszor incselkedtél ellenem?

Orontes felelvén, hogy semmiben sem bántatott meg, Cyrus kérdezte őt: megvallod tehát, hogy gazságtalan lettél irántam? Valóban szükséges c), mondá Orontes. Erre ismét kérdezte Cyrus: lehet-e még tehát fivéremnek ellensége, nekem pedig barátom és hívem? és ő válaszolt, ha lennék is, te még sem tartanál annak, óh Cyrus.

9. Erre Cyrus mondá a jelenlevőkhez: Ezen ember ilyeneket tett és meg is vallja. Közöleték tehát először, óh Clearch, nyilvánítsd véleményedet, vajjon mit tartsz jónak. Clearch pedig ezt mondá: Én tanácsolom, ezen embert minél előbb láb alól eltenni, hogy ne kelljen többé tőle őrizkedni, hanem, őt illetőleg, időnk legyen azokkal, kik önkénytes barátaink, jót tenni. 10: S ezen véleményhez, mondá, a többiek is járultak. Ezután Cyrus parancsára, felkelvén mindnyájan, még a rokonok is, megfogták Orontest az övénel halálra d). Azután kivezették őt, kiknek meg volt hagyva. Midőn pedig látták, kik azelőtt térdreestetten szokták tisztelni, ekkor is térdreesték előtte, ámbar tudták, hogy halálra vezettetik. 11. S miután Artapatas sátrába vezették, ki Cyrus

c) T. i. megvallani. — d) Perza szokás szerint a halálra ítélt embereket övöknél fogták meg, és így vitték a vesztőhelyre.

kormánybotvivői közül a leghűbb volt, sènki sem látta sohasem Orontest akár élve, akár halva, és senki sem tudta megmondani, hogy mikép halt meg, hanem különfelet gyanítottak. Sirja pedig sohasem volt látható.

VII. Fejezet.

1. Innen elindul Babylónián keresztül három állomásban 12 mérföldnyire. A harmadik állomáson pedig Cyrus szemlét tartott a hellenek és perzák fölött a mezőn éjjel körül; mert azt gondolta, hogy következő napon eljövend hadával a király csatát kezdendő, s megparancsolta, hogy Clearch vezényelje a jobb szárnyat, s a thessáliai Menon a balt, ő pedig saját katonáit állította rendbe. 2. A szemle után a nap közeledtével szökevények érkeztek a nagy királytól, s hirt hoztak Cyrusnak a király táboráról. Cyrus tehát egybehíván a hellenek vezéreit és századosait, tanácskozott velök, miként rendezze a csatát, s bátorítva így intette őket: 3. Óh hellen férfiak! nem azért viszlek harczytársokul, mintha barbár emberekben szükölködném, hanem mivel gondolom, hogy ti vitézbbek és derekabbak vagytok számos barbárnál, azért fogadtalak hozzájok titeket is. Hadd legyetek tehát méltók a szabadságra, melyet birtok, s melyért én titeket boldogoknak magasztallak, mert legyetek meggyőződve, hogy én elsőséget adnék a szabadságnak minden birtokom és sok más fölött, 4. De hogy azt is tudjátok, minő harczyba indultok, én a ki ismerem, tudtul adandom nektek. Számos ugyan

a katonák tömege és nagy zajjal indul előre; de ha ez ellen megálltok, a többire nézve, azt tartom, szégyenleni is fogom magamat, ha megismerenditek, minők ezen ország emberei. Ellenben ha ti férfiak vagytok és bátraknak fogtok mutatkozni, én eszközölködök, hogy, a ki közöletek haza akarna térni, úgy menjen vissza, miszerint az otthoniak irigyeljék sorsát; s úgy gondolom, sokat birandok reá, hogy elsőséget adjanak az itt maradásnak az otthoni dolgok fölött.

5. Ekkor a jelenlevő Gaulites, samiai menekült és Cyrus híve, mondá: valóban, óh Cyrus, azt mondják némelyek, hogy sokat ígérsz most, mivel a közelgő veszélynek ilyen pontján állsz, de ha jól sikerülne a dolog, mondják, nem emlékeznél meg arról; mások pedig: Hogy ha meg is emlékeznél arról, s akarnád is, mégsem adhatnád meg, a miket ígérsz. 6. Ezt hallván, mondá: Hiszen az én ősi országom kiterjed, óh férfiak, dél felé addig, hol hőség miatt, és éjszak felé addig, hol hideg miatt nem lakhatnak emberek; s a mi ezek között van, azt mind fivérem barátjai kormányozzák. 7. Ha pedig mi győzünk, illik, hogy az én barátaimat tegyem azok uraivá; miért is nem attól tartok, hogy ne legyen mit adnom barátaim mindegyikének, ha jól sikerül, hanem attól, hogy ne legyenek elegendően, kiknek adjak. Közöletek pedig, görögök, mindegyiknek arany koszorút is fogok adni. 8. Ők hallván ezeket, magok is sokkal készebbek voltak, s a többieket is értesítették. Bementek tehát hozzá mind a vezérek, mind a többi.

hellenek némelyei, tudni kívánván, mi lesz osztályrészök, ha győzendenek. Ő pedig mindnyájoknak akaratát elégítette ki, és így bocsátotta el őket. 9. De valamennyien beszéltek vele, intették, ne harcolna személyesen, hanem foglalna mögöttök állást. Ezen alkalommal Clearch így valamikép kérdezte Cyrust: Gondolod-e mégis, óh Cyrus, hogy fivéred veled személyesen harcoland? Zeusra, monda Cyrus, ha ő csakugyan Darius és Parysatis fia s az én testvérem, nem fogom ezeket a) harcz nélkül megkapni.

10. Itt már tökéletes fegyverkészületben tett a hellenek száma 10,400 pajzsot b) s 2500 könnyű fegyverest c); a Cyrussal levő perzáké pedig 100,000 embert és mintegy husz kaszás szekeret d). 11. Az ellenségek számát pedig mondák egy millió kétszáz-ezer embernek és kétszáz kaszás szekérnek. Azonki-vül volt 60,000 lovas, kiket Artagerses vezénylett; s ezek maga a király előtt voltak csatarendbe állítva. 12. A király hadának köz-, fő- és alvezérei pedig négyen valának, mindegyik 300,000 emberrel, u. m.: Abrocomas, Tissaphernes, Gobryas, Arbaces. Ezekből jelen volt a csatában 900,000 ember és 150 ka-

a) T. i. a tartományokat. — b) Azaz, nehéz fegyverest.
c) A 2-ik fej. 9. §. szerint volt 2000 könnyű és 11.000 nehéz fegyveres, kikhez a 4-dik fej. 3. §. szerint még 1100 nehéz fegyveres járult. Itt tehát 1700 nehéz fegyveressel kevesebb van, kik t. i. a hosszú hadjárat alatt részint meghaltak, részint Xenias és Pasionnal hazatértek. — d) Ezekről a 8-dik fej. 10-ik §-ában.

szás szekér. Abrocomas t. i., ki Phoeniciából vonult ki, öt nappal később jött a csata után. 13. Ezeket e) hirül hozták Cyrusnak, kik az ellenséges táborból a nagy királytól átszöktek a csata előtt, s ugyanezt mondták, kik később a csata után fogattak el az ellenség embereiből.

14. Innen Cyrus tovább indul egy állomásban három mföldnyire csatarendben vonuló egész, mind görög mind barbár, hadával, mivel azt gondolta, hogy ezen a napon fogja megtámadni a király, mint-hogy ezen állomás közepe táján volt egy mélyen ásott, öt ölnyi széles és három ölnyi mély árok. 15. Elterjedt pedig az árok fölfelé a lapályon keresztül mintegy 12 mföldnyire Média faláig, a hol t. i. vannak a Tigris folyamából folyó csatornák, és pedig négyen, melyek 100 lábnyi szélesek s nagyon mélyek, és gabonaszállító hajók hajóznak azokon. Beömlenek pedig Euphratba, s egy mföldnyire vannak távol egymástól és hidak vannak rajtuk. Euphrat mentében pedig volt, a folyó és az árok között, mintegy husz lábnyi széles szoros ut. 16. Ezen árkot védgatul csináltatta a nagy király, midőn hallotta, hogy Cyrus előrevonul; de Cyrus és tábora keresztül hatottak a szoroson és az árok tulsó oldalán találkoztak. 17. Ezen a napon azonban nem kezdett harcolni a király, sőt inkább láthatók voltak visszahuzódó lovak- és embereknek számos nyomai. 18. Itt Cyrus

e) T. i. a király hadának számát és Abrocomas távollétét.

elhivatván Silánt, ambraciai jóst, 3000 darikot adott neki, mivel tizenegy nappal előbb áldozáskor azt mondta neki, hogy a király nem harczoland tiz nap alatt; Cyrus pedig mondá: Nem is fog tehát harczolni, ha ezen tiz nap alatt nem harczoland; de ha te igazat szólsz, tiz talentumot ígérek neked. S ezt a pénzt odaadta ekkor neki, miután a tiz nap elmult. 19. Midőn pedig a király nem gátolta az ároknál Cyrus hadát keresztülhatni, elhatározták Cyrus és a többiek, fölthagyni a harczczal, úgy hogy következő napon Cyrus gondatlanabbul indult tovább. 20. S harmadik napon már kocsin ülve, folytatta az indulást, kevesen menve előtte csatarendben; hadának többsége pedig rendetlenül indult tovább, és a katonák fegyvereinek nagy része szekereken és igásmarhákon vitetett.

VIII. F e j e z e t.

1. És már délelőtti idő volt a) s közel az állomás, hol megállni készült, midőn Patagyas, perza férfi, Cyrus hiveinek egyike, láttatott lélekszakadva elővágtatni izzadó lovon, s azonnal mindnyájoknak, kikkel találkozott, perzául és görögül oda kiáltotta, hogy a király nagy sereggel közeleg csatakészen. 2. Ekkor már nagy zavar támadt, mert a görögök s mindnyájan azt gondolták, hogy a király azonnal megrohanandja őket rendetlenségökben. 3. De Cy-

a) 'Αμφὶ ἀγορὰν πλήθουσιν tulajdonlag: a piacz (vásár) megtöltekor, mi délelőtt szokott történni 9-től 11-ig.

XENOPHON: CYRUS HADJÁRATA. 2. kiad.

4

rus leugorván a kocsiról magára vette vértjét s lóra ülén, kezébe fogta kopjait és megparancsolta mind a többinek is fölfegyverkezni, s mindegyiknek a maga sorába állni. 4. Ekkor tehát nagy sietséggel rendbe álltak, Clearch ugyan a jobb.szárnynon, Euphrat folyójánál, s ehez legközelebb Proxenus, és utána a többiek; Menon pedig és serege a görög had balszárnján foglalt helyet. 5. A nem-görög seregből mintegy ezer paphlagóni lovas állt Clearchnál a jobb szárnyon a hellen könnyű fegyveresekkel. A bal szárnyon pedig Ariaeus, Cyrus alparancsnoka, és a többi nem-görög had, 6. valamint Cyrus is és a vele levő mintegy 600 lovas, mindnyájan fölfegyverkezve vérttek-, csipőpánczélok- és sisakokkal, kivéve Cyrust, ki meztlen fővel indult a csatába; s azt mondják, hogy a többi perzák is fedetlen fővel viaskodnak a háboruban. 7. A Cyrus-körüli összes lovaknak voltak még homlok- és mellpánczélaik, a lovasoknak pedig görög kardjaik.

8. És már dél volt, s még sem valának láthatók az ellenségek; de midőn délután lett *b)*, fehér felleg alakjában por emelkedett, s nem sokkal későbbén messzire a lapályban mint valamely fekete felhő. Midőn pedig közelebb jövének, azonnal már néhány ércz is villámlék, s láthatókká levének a dárdák és csapatok. 9. S ezek voltak fehérpánczélu lovasok az

b) Δειλη délutáni idő kettőtől hatig; melynek két része volt: δειλη πρωτα kora délután, 2-től 4-ig, és δειλη οψια késő délután, 4-től 6-ig.

ellenség balszárnyán, kiket, a mint mondták, Tisaphernes vezénylett; ezek mellett katonák font pajzsokkal, s mellettök nehéz fegyveresek, lábíg erőfapajzsokkal. Ezek pedig egyiptomiaknak mondattak lenni. Azután ismét lovasok és ijászok. S mind ezek népségek szerint, minden nép külön, tömött négyszögben indulának. 10. Előttök pedig közel egymástól az ugynevezett kaszásszekerek. Voltak t. i. kaszáik, melyek a tengelyektől keresztbe nyultak le, és az ülések alatt a földre irányultak, hogy kettévágják, akárkibe akadnának. Mert az volt a szándék, hogy ezekkel a görögök sorai közé rohanjanak, s azokat szétszakítsák. 11. Mit azonban Cyrus mondott, midőn egybehíván a helleneket, intette őket, hogy álljanak ellen a barbárok hadi rivalgásának, erre nézve csalódott; mert nem rivalgással, hanem hallgatag, a mint lehetett, és csendesen, egyenlő léptekkel s lassan közeledének. 12. E közben Cyrus elvágatott Pigres, a tolmács, s más három vagy négy ember kíséretében Clearch mellett s kiáltott hozzá, vezetné a hadat az ellenség közepe felé, mivel ott van a király; és ha ezt, mondá, meggyőzzük, mindent megtettünk. 13. De Clearch jóllehet látta a közeptömeget c), s noha hallotta Cyrustól, hogy a király a görög balszárnyon kívül áll — mert annyira multa felül sokasággal a király, hogy ő a centrumában állván, Cyrus balszárnyán kívül esett — még sem akarta Clearch a jobb szárnyat a folyótól elsza-

c) T. i. Artaxerxesnek 6000 lovasból álló testőrségét.

kasztani, félvén nehogy mindkét oldalról körülvétesék; Cyrusnak pedig válaszolt, hogy majd gondoskodik, miszerint jól menjen a dolog.

14. Ezen időközben egyenlő léptekkel halad elő a nem-görög sereg, a görög pedig még ugyanazon a helyen maradván, kiegészítette a csatarendet a még mindig érkezőkkel, és Cyrus elvágtatva nem igen közel a sereg előtt, szemlélte mindkét oldalról, szemügyre vévén mind az ellenségeket mind a barátokat.

15. Látván pedig őt az athéni Xenophon d), feléje vágtatott a görög had sorából, vele találkozandó és kérdezte, vajjon parancsol-e valamit. És ő megállítván lovát, mondá s mindnyájoknak is tudtul adni parancsolá, hogy az áldozati belek és állatok előjelei jót mutatnak. 16. Ezt mondván, a csapaton keresztül haladó zajt hallott és kérdezte, mi zaj volna ez; Xenophon pedig válaszolt, hogy a jelszó már másodszor halad el e). És ő csudálkozva kérdezte, hogy kicsoda rendelte, és mikép hangzik a jelszó. Az pedig válaszolt: „Mentő Zeus és győzelem.” 17. Mit hallván Cyrus, mondá: Elfogadom tehát, és úgy legyen. Ezt mondván visszavágtatott a maga helyére. S már nem volt három vagy négy stadiumnyira távol egymástól a két csatavonal, midőn a hellenék harci dalt kezd-

d) E munka írója, ki magáról szokás szerint 3-ik személyben beszél. — e) A jelszót a főparancsnok sugta meg a szárnylegénynek, s ez tovább az utolsó emberig; ettől kezdve pedig ismét visszafelé sugta meg egyik a másiknak.

tek énekelni és az ellenségnek neki menni. 18. S a mint indulásuk közben egy részük a csatavonalból kihullámozott *f*), a sereg többi része is kezdett futva futni, s egyuttal mindnyájan fölrivalgának, mint midőn harci zajt hadur tiszteletére hangoztatnak; és mindnyájan rohantak; s mondják némelyek, hogy a pajzsokat is ütögették a dárdákhoz, megrémitve a lovakat. 19. A barbárok azonban, mielőtt a nyíllövés őket elérte volna, visszavonulnak és megfutamodnak. S a görögök ekkor már egész erővel üldözték, és egymásnak kiáltották, hogy ne fussanak versenyt, hanem rendben induljanak tovább. 20. A kaszásszerek pedig kocsisok nélkül rohantak ide s tova részint magok az ellenségek, részint a hellenek között; de ezek valamennyiszer észrevették, szétálltak; s csak néhányat ragadtak meg oldalról, mivel rémület fogta el őket; mindamellett sem ezeknek nem történt, a mint mondák, semmi bajok, sem más valaki a hellenek közül nem sérült meg ezen csatában, kivéve, hogy a balszárnyon valaki, mint mondaték, nyíllal agyonlővetett.

21. Cyrus pedig jóllehet örült, látván hogy a hellenek meggyőzik és üldözik az átellenükben álló sereget, és noha a körötte levőktől már mint király tiszteltetett, mégsem ragadtatta el magát az üldözésre, hanem szorosan összetartván vele levő száz lovas csoportját, vigyázott, hogy mit teend a király; mert tudta már, hogy ő a perza tábor köze-

f) Azaz, előre sietett.

pén áll. 22. És a barbárok minden vezérei is a centrumból vezénylik az övéiket, azt gondolva, hogy így legbiztosabb helyen vannak, ha mindkét oldalon van erejük, és hogy, ha valamit hirül adni kívánnának, ezt fél idő alatt hallhatja meg a sereg. 23. És valóban jöllehet a király akkor hadának közepén volt, mégis Cyrus balszárnyán kívül esett. Miután pedig senki sem támadta meg az ellenségből, sem az előtte csatarendben fölállítottakat, kanyarulatot tett körülvétel szándokából. 24. Ekkor már Cyrus félvén, nehogy hátulról előteremvén elvágja a görög hadat, elébe vágat, és neki rohanván a hatszázzal meggyőzi és megfutamtja a király előtt csatarendben fölállított hatezret, és mondják, hogy vezéröket, Artagersest, saját kezével ölte meg.

25. De a mint a futás megtörtént, szétszóratik Cyrus 6000 lovasa is, az üldözésre rohanván, s csak nagyon kevesen maradtak közelében, körülbelöl az ugynevezett asztaltársai. 26. Ezekkel levén megpillantja a királyt és a körötte álló csapatot s már nem tartóztathatta magát, hanem fölkiáltván: „Látom a férfit” neki rohant és mellébe vág, és megsebesíti a pánczélon keresztül, a mint mondja Ctesias, az orvos, valamint azt is, hogy ő gyógyította a sebet. 27. De a mint ő vág, egész erővel hajítja valaki kopját szeme alá. S ekkor már, midőn a király és Cyrus, s mindkettőért kíséretök harczba keveredtek, hányan haltak légyen meg a király környezetéből, azt Ctesias mondja, mert mellette volt: Cyrus pedig maga is elesett, s környezetének nyolcz legkitünőbb

vitéze feküdt rajta g). 28. És mondják, hogy Artapates, leghübb testőre, midőn elesettnek látta Cyrust, lepattanván lováról, reáborult. 29. S némelyek mondják, hogy a király megparancsolta egyiknek, miszerint ölje meg őt Cyrus hulláján, mások pedig, hogy kirántván törét önmagát ölte meg. Volt t. i. arany tűre, s nyaklánczot viselt és karkötőket, s más ékszereket, valamint a perzák legkitűnőbbjei; minthogy tiszteletben állt Cyrusnál ragaszkodása s hűsége miatt.

IX. F e j e z e t.

1. Cyrus tehát így halt meg, ki az idősebb Cyrus után született perzák közül a legkirályiabb erényű, s az uralkodásra legméltóbb férfiú volt, a mint mindnyájan megvallják, kik, úgy látszik, szorosabb ismeretséget kötöttek Cyrussal. 2. Először ugyanis még gyermekkorában, midőn mind fivérével mind a többi gyermekekkel nevelteték, mindnyájan közöl mindenben a legügyesebbnek tartaték. 3. Mert a legelőkelőbb perzák minden gyermekei a király udvarában neveltetnek, hol sok szerénységet tanulhatni, illetlent pedig sem hallani nem lehet sem látni. 4. A gyermekek látják és hallják, hogy némelyeket tisztelemmel a király, s másokat megvetéssel büntet, úgy hogy már első gyermekségöktől fogva tanulnak uralkodni és alattvalók lenni. 5. Itt először látszott, hogy Cyrus legszerényebb kortársai közül, s hogy az idő-

g) 401-ben Kr. e. october elején.

sebbeknek még jobban engedelmeskedik, mint a nálánál alsóbb ranguak, azután pedig, hogy ő legnagyobb lókedvelő, s hogy jelesen bánik a lovakkal. S azt ítélték róla, hogy ő hadi dolgokban is, az íjászat- és dárdászatban a legtudványóbb és legbuzgalmasabb. 6. Midőn pedig korával összefért a), nemcsak legszenvedélyesebb vadász volt, hanem valóban az állatok ellenében a legmerészebb is. Így például egykor nem futott meg rémülten a reá rohanó medvétől, hanem összeütköztével vele, lerántatott a lóról, és noha sebeket kapott, melyeknek nyomai még láthatók valának rajta, végre mégis megölte; s mind a mellett azt, ki először jött segítségére, úgy kitüntette, hogy sokan boldognak magasztalnák.

7. Miután pedig atyjától Lydia, Nagy-Phrygia és Cappadóciának helytartójául küldetett el, s mind azok vezéreül rendeltetett, kik Castolus mezején kötelesek összegyülekezni b) először abban tüntette ki magát, hogy legnagyobb becsületnek tartotta, semmiben sem hazudni, ha valakivel kibékült, ha valakivel szerződött, s ha valakinek ígért valamit. 8. Azért hívének neki a városok, melyek rábízták magukat, s hívének az egyes emberek is. És ha valaki ellensége volt, kibékülvén vele Cyrus, biztosan hitte, hogy semmi bántalmat sem szenved a békekötés ellenére. 9. Azért is, midőn háborút viselt Tissaphernes ellen, a városok c) mindnyájan, kivéve a milétbelie-

a) 18 éves korától fogva. — b) L. I. fej. 2. §. 6. — c) A jónai városok.

ket, Cyrusnak adtak elsőséget Tissaphernes fölött. Ezek pedig, mivel nem akarta elárulni a menekülteket d), féltek tőle. 10. Mert tettel és szóval mutatta meg, hogy sohasem hagyná el őket, miután egyszer barátjuk lett, még akkor sem, ha kevesebben volnának és rosszabbul folynának dolgaik. 11. Szembetűnő volt pedig, miként iparkodott felülmulni akárkit, ha vele jól vagy rosszul bánt. S némelyek elhíresztelték ama kívánságát is, mely szerint annyi ideig ohajtott élni, miglen felülmulná mind jótevőit mind károsítóit, visszaadva a kölesönt. 12. Mert valóban legtöbben a mi kortársaink közül vágytak neki, az egyetlen egy férfinak, vagyonukat, városaikat, sőt személyöket is átengedni.

13. De azt sem mondhatná bizony valaki, hogy a gonosztevőket és becsteleneket diadalmaskodni engedte, sőt inkább mindenért legkiméletlenebbül büntette, és sokszor lehetett látni a járt utak mellett lábaik-, kezeik- és szemeiktől megfosztott embereket e); úgy hogy Cyrus tartományában mind görögnek mind barbárnak, ha mit sem vétett, bátran lehetett utaznia akárhova akart, magával vivén, mi kényelmére lehetne. 14. Ellenben, továbbá, a harczivitézségüeket, a mint egyhangulag mondák, különösen becsülte; mert először midőn a pisidák és mysiaiak ellen háboruja volt, maga is személyesen táborozván ezen tartományokban, kiket önkényt látott a veszélybe rohanni, ezeket az aláigázott tartomány-

d) L. I. fej. 7. §. — e) Büntetésül.

nak főnökeiül is tette, s azután másként is ajándékokkal tüntette ki; 15. úgy, hogy a vitézek a legszerencsésebbeknek látszottak, a gyávák pedig méltóknak tartattak, hogy amazok szolgálói legyenek. Azért is bővében volt olyanoknak, kik önkényt tettek ki magokat veszélynek, a hol gondolnák, hogy Cyrus észreveszi őket.

16. A mi már pedig az igazságot illeti, ha valaki előtte feltűnt, hogy azt gyakorolni törekszik, legnagyobb fontosságúnak tartotta, hogy ezeket gazdagabbakká tegye az igazságtalanul nyervágyóknál. 17. Azért is mind a többi ügyei igazságosan kezeltetének *f)*, mind valódi talpraesett hadsereg állt szolgálatára; mert vezérek és kapitányok nem pénz kedvéért hajóztak hozzá, hanem mivel nyereségebbnek tartották a Cyrus iránti tisztességes engedelmességet, mint a havonkénti keresetet. 18. Továbbá pedig, ha valaki az ő parancsára derekasan szolgált valamivel, sohasem hagyta senki iránt hálátlanul e készséget; miért is mondák, hogy Cyrusnak minden vállalatában legjelesebb. szolgálói voltak. 19. S valamennyiszer látott valamely jogos uton lett vagyonos gazdát, ki jól mívelte a kormányzatára bízott tartományt, s ez által jövedelmet szerzett, sohasem vett el tőle semmit, hanem mindig többet adott hozzá, úgy hogy egyrésről szívesen dolgozának, s bátran szerzének magoknak birtokot, másrésről pedig a mit valaki szerzett, azt legkevésbé sem tit-

f) Hivatalnokai által.

kolta el Cyrus előtt; mert ő nem volt irigye a nyilvánosan gazdagulóknak, hanem a vagyonukat eltitkolók pénzét törekedett hasznára fordítani. 20. Valamennyit pedig barátaivá választott s jóakaróknak ismert, és arra, mit keresztül vinni szándékozott, ügyes munkatársaknak ítelt, ezekkel, a mint mindnyájan állítják, legelőzékenyebbül bánt. 21. Mert ugyanazért, a miért ő gondolta, hogy barátokra van szüksége, miszerint munkatársai legyenek, maga is törekedett legjobb munkatársa lenni barátainak abban, a miről észrevette, hogy azt mindegyik kívánja.

22. S gondolom, hogy ő, az egyetlen egy férfi, kapott legtöbb ajándékot sok okból. Ezeket pedig mindenek előtt barátainak adogatta, tekintetbe véve mindegyiknek jellemét és azt, mit kitől szükségezni látott. 23. S akármennyi testi ékszert küldött neki valaki akár a háborúra, akár általában pipereül, azt mondá rólok, mint mondják, hogy mind ezekkel nem ékesítheti föl testét, hanem hogy a szépen föl-diszített barátokat tartja a férfinak legnagyobb díszéül. 24. És az épen nem csudálatos, hogy nagy dolgokban jótevő levén felülmulta barátait, mert hiszen hatalmasabb is volt; hanem nekem az látszik inkább bámulatosnak lenni, hogy rólok való gondoskodása és buzgósága által, miszerint nekik kedveskedjék, haladta felül barátait. 25. Mert Cyrus gyakran küldé nekik borral félig megtöltött cserépedényeket, valamennyiszer nagyon édeset kapott, üzenvén, hogy már régóta nem akadt ennél izletesebbre. Ezt tehát neked küldötte és kéret téged, hogy

idd meg ma azokkal kiket leginkább szeretsz.“ 26. Sokszor félludat is küldött s félkenyeret és másilyeneket, megmondani parancsolván az elhozónak : Ezekben gyönyörködött. Cyrus ; azt akarja tehát, hogy izleld meg te is. 27. Ha pedig valahol nagy szűke volt a takarmánynak, s ő maga azt megszerezhetette számos szolgálai és gondoskodása által, elküldte barátainak, s üzente nekik, hogy adják e takarmányt a testeiket vivő lovaknak, nehogy éhezve vigyék barátait. 28. Valahányszor pedig utazott s várni lehetett, hogy sokan fognák látni, elhíván barátait bensőleg társalgott velök, miszerint megmutassa, kiket tisztel ; úgy hogy én legalább azt ítélem azok után, a miket hallok, hogy senkit sem szerettek többen, akár görögök akár barbárok. 29. Ennek bizonyossága ez is ; Cyrustól, jöllehet alattvalótól, senki sem pártolt el a királyhoz, kivéve hogy Orontes kísérlte meg ezt ; és ez is valóban hamar vette észre, hogy az, kit hívének tartott, nagyobb barátja volt Cyrusnak mint önmagának. A királytól pedig sokan mentek át Cyrushoz, miután egymás ellenségei lettek, főleg olyankor, kiket ő leginkább szeretett, mivel azt gondolták, hogy Cyrusnál vitézek levén méltóbb tiszteletben részesülhetnek, mint a király mellett. 30. Az is mi élete végén történt, nagy bizonyság, hogy maga is vitéz volt, s hogy helyesen tudta kiszemelni a hű jóakaró és állandó férfiakat. 31. Mert midőn meghalt körötte levő barátai és asztaltársai mindnyájan Cyrusért harczolva haltak meg, kivéve Ariaeust. Ezt. i. épen a lovasság balszárnján volt mint parancs

nok fölállitva ; a mint pedig hallottá, hogy Cyrus elesett, megfutamlott, magával vivén az egész hadat, melyet vezénylett.

X. Fejezet.

1. Ekkor már levágják Cyrus fejét és jobb kezét. A király pedig és csapata üldözve rohan Cyrus táborába. És Ariaeus katonái meg sem állnak többé, hanem táborukon keresztül futnak az állomásra, a melyből kiindultak vala ; mondták pedig, hogy ez négy mföldnyi ut volt. 2. A király és hada részint sok mást prédálnak, részint Cyrus ágyasát, a bölcs és szépnek mondott Phocaiszt *a*) hatalmába ejti. 3. A Miletből való ágyas pedig, ki fiatalabb volt, elfogatván a király embereitől, felső ruha nélkül *b*) szökött a görögök azon csapatjaihoz, melyek épen a málhánál őrt álltak ; s ezek ellenállván, számosakat öltek meg a prédálók közül, és önmagukból is estek el nehányan ; de mégsem futamodtak meg, hanem mind ama nőt mentették meg, mind a körökben találkozó tárgyakat és személyeket. 4. Ekkor távol voltak egymástól a király és a görögök mintegy 30 stadiumnyira, az utóbbiak ugyan üldözve a velök szemközt állókat, mintha az egész királyi hadat meggyőzték volna, az előbbieket pedig prédálva, mintha már az egész királyi had győztes volna. 5. De a mint a gö-

a) Azaz Phocaeából (Jóniában) való nőt, kit Miltonak neveztek. — *b*) γυμνή

rögek értesültek, hogy a király és hada a málháknál van, s midőn a király viszont Tissaphernestől hallotta, hogy a hellenek meggyőzték az átellenökben állt hadat, s üldözve rohannak előre, akkor már a király összegyűjti és csatarendbe állítja embereit, Clearch pedig elhíván Proxenust, mert legközelebb volt hozzá, tanácskozik vele, vajjon küldjenek-e némelyeket, vagy mindnyájan menjenek-e a táborba segélyt hozandók.

6. Ez alatt látható volt, hogy a király ismét közelit, és pedig, a mint látszik, hátulról; miért is a görögek megfordulván, készültek az ezen a részen közeledőt elfogadni, de a király nem vonult erre, hanem a hol a balszárnyon kívül megérkezett vala c), azon vissza is vonult, magával vivén a hellenekhez szökött katonáit, és Tissaphernest és ennek csapatait. 7. Mert Tissaphernes meg nem futott az első összeütközésben, hanem keresztül tört (lovasaival) a hellen könnyű fegyvereseken a folyó mentében. Azonban keresztülvágatva senkit sem ölt meg, ellenben a görögek megnyitván soraikat, verték s dárdázták őket d). A könnyű fegyvereseket pedig vezénylette Episthenes Amphipolisból, s mondák, hogy eszélyesen viselte magát. 8. Tissaphernes tehát, midőn véstesen visszavonult, nem fordult meg ismét, hanem megérkezvén a görögek táborába, ott a királylyal találkozik és azonnal együtt csatarendben elindultak.

c) Hasonlitsd össze 8. fej. 13, és 23 §§. Tehát a görögek balszárnyát kell érteni. — d) T. i. Tissaphernes katonáit.

9. Miután pedig a görögöknek balszárnnyával e) szemközt álltak, féltek a hellenek, nehogy oldalról támadják meg és mindkét részről bekerítvén kaszabolják le őket; azért tervökben volt visszahuzni a szárnyat, s hátulról a folyóra támaszkodni.

10. De mialatt erről tanácskoztak, a király már elvonulván mellette f), csatarendét ugyanazon állásba hozta szemközt, mint midőn először vonult a csatába. A mint pedig a hellenek látták, hogy közel vannak és csatarendben állnak, ismét harczi dalt énekeltek, és eléjük mentek még sokkal harczsomjasabban mint azelőtt. 11. És a barbárok ismét nem várták be őket, hanem még nagyobb távolból mint először futásnak indultak. Ők pedig üldözték egy faluig. 12. S itt megálltak a görögök; mert a falun túl egy domb volt, melyen megfordultak és megálltak a király hadai, de nem a gyalogság, hanem csupa lovasoktól hemzsegett a domb, úgy hogy nem lehetett kivenni, mi történik (a domb mögött). Csak azt mondták, hogy a király zászlaját látják, t. i. egy falándzsa hegyén álló nyílt szárnyu arany sast. 13. Miután pedig a hellenek oda is kezdenek vonulni, elhagyják már a lovasok a dombot is, de nem zárt tömegben, hanem mindegyik másfelé, s a domb mind inkább kopárult a lovasoktól, miglen végtére mindnyájan eltűntek. 14. Ennek következtében Clearch

e) Ez tulajdonképen már most a 6-ik §. alatti fordulat szerint a jobb szárny volt; de a szárnyak nevezetei megmaradtak első helyzetök szerint.— f) A görögök jobb (előbb bal) szárnya mellett.

nem vezette föl a dombra, hanem alatta állítván föl a sereget, elküldi a syrakúzi Lyciust s még valakit a dombra s meghagyja nekik, hogy nézzék mi történik a dombon s jelentsék neki. 15. És Lycius föl-vágat, s miután körültekintett, jelenti, hogy léleksza-
kadva futnak. Ez pedig körülbelül akkor volt, midőn a nap lealkonyodott.

16. Ekkor megálltak a görögök s letevéen fegy-
vereiket, nyugodtak; és egyszersmind csudálkoznak, hogy Cyrus sehol sem látható, sem más valaki az ő részéről meg nem jelenik; mert nem tudták hogy meghalt, hanem azt gyaníták, hogy vagy üldözve nyomul előre, vagy hogy elfoglalandó valamely pon-
tot, indult tovább. 17. Ők tehát tanácskoznak, vaj-
jon itt maradva, ide hozzák-e a málhaszekereket, vagy menjenek el a táborba. És elhatározták mago-
kat, elmenni; s a vacsora ideje körül megérkeztek a sátrakhoz. 18. Így végződött ezen nap. Észreveszik
azonban, hogy használható tárgyaik legtöbbjei s min-
den ételeik és italaik elraboltattak: és a buzaliszttal
s borral telirakott szekereket, melyeket Cyrus föl-
szerelt, hogy, ha valamikor nagy szűkölködés lepné
meg a sereget, azt szétoszthassa a hellenek között,
— volt pedig, a mint mondák, négyszáz szekér —
ezeket szintén kirabolták akkor a király emberei.
19. Ugy hogy a hellenek legtöbbjei vacsora, sőt reg-
geli nélkül is maradtak; mert mielőtt még reggeli-
hez fogott volna a sereg, megjelent a király. Ezt az
éjt tehát így töltötték.